

1e Jaargang.

No. 5.

BULLETIN

UITGEGEVEN DOOR DEN

Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.

Mei 1900.

Het Bulletin van den Ned. Oudh. Bond verschijnt op onbepaalde tijden, in nummers van één tot drie vel. Zes nummers vormen een deel.

De prijs per deel bedraagt *f* 2.50

De leden van den Bond en de correspondenten ontvangen het Bulletin kosteloos.

Uitgever: JOHANNES MÜLLER, AMSTERDAM.

Stukken voor de redactie te zenden aan: E. W. MOES, van Eeghenlaan 17, Amsterdam, Mr. J. C. OVERVOORDE, Dordrecht, of A. PRT, Ruysdaelkade 39, Amsterdam.

Officieële Mededeelingen.

Algemeene Vergadering.

De algemeene leden-vergadering zal gehouden worden Maandag den 25sten Juni 1900, te 11 uur in Café Central, Scheffersplein te Dordrecht. Op deze vergadering zal verslag uitgebracht worden over het afgelopen jaar en gelegenheid gegeven worden tot bijdragen of besprekingen in het belang van den Bond of over oudheidkundige onderwerpen.

Daarna zal een nader door het bestuur uit te noodigen spreker een onderwerp inleiden van algemeen oudheidkundig belang of eene toelichting geven op de later te bezichtigen oudheden. Tegen half een zal een oogenblik gepauseerd worden voor het lunchen, waartoe ter plaatse gelegenheid zal bestaan.

Na afloop der vergadering zal een wandeling gemaakt worden door de stad, onder leiding van eenige deskundigen, die zich hiertoe

bereid hebben verklaard. Hierbij zal de aandacht gevestigd worden op de belangrijkste oude gebouwen in de uit historisch-bouwkundig oogpunt zoo belangrijke stad en zal gelegenheid gegeven worden tot bezichtiging van het museum Oud-Dordrecht en Dordrechts museum, waartoe aan de deelnemers dien dag kosteloos toegang wordt verschaft.

Ten slotte zal men zich vereenigen in de schoone laat-gothische O. L. V. of groote kerk, beroemd door de heerlijk gesneden koorbanken. Voor hen, die mochten verkiezen de stad per rijtuig te bezichtigen, zal hiertoe gelegenheid bestaan tegen het gewone tarief.

Te 6 uur zal een gemeenschappelijke maaltijd gehouden worden in hotel Ponsen, tegenover het station, waaraan alle deelnemers aan de vergadering kunnen deelnemen tegen betaling van f 2,50 per couvert, buiten wijn.

's Avonds zullen de deelnemers gratis toegang hebben tot een door de stafmuziek van de d.d. Rotterdamsche schutterij te geven concert in de societeit Kunstmin, waartoe de deelnemers door het bestuur dier societeit worden uitgenoodigd.

Het bestuur herinnert aan art. 8 van de statuten, volgens hetwelk tot de vergaderingen en excursies gratis toegang hebben: alle persoonlijke en corresponderende leden en alle leden van bij den bond aangesloten vereenigingen.

De persoonlijke en corresponderende leden worden uitgenoodigd, aan den secretaris van de regelingscommissie, den heer G. J. van Rijsoort van Meurs, Voorstraat No. 324 te Dordrecht, **vóór 14 Juni** te willen berichten of zij de vergadering wenschen te bezoeken en of zij aan het diner wenschen deel te nemen, en de besturen van aangesloten vereenigingen worden verzocht, eveneens vóór dien tijd te willen opgeven **hoeveel leden hunner vereeniging** aan vergadering of diner zullen deelnemen.

Het bestuur zal tijdig aan de deelnemers de vereischte legitimatiekaarten toezenden, n.l. witte kaarten voor de vergadering en roode kaarten voor vergadering en diner.

Aan de deelneming voor de vergadering en den tocht door de stad zijn geen kosten verbonden.

Namens het bestuur

J. C. OVERVOORDE,
Secretaris.

Als leden van den Ned. Oudheidk. Bond zijn toegetreden:
AMSTELODAMUM, Vereeniging tot bevordering van de kennis van het
Heden en Verleden van Amsterdam,
en de heer
C. G. 'T HOOFT, directeur van het Museum Fodor te Amsterdam.

Tot corresponderende leden van den Bond zijn in de bestuursvergadering van 14 April 1900 benoemd de H.H.

MR. J. ACQUOY, archivaris, Deventer.

MR. W. F. E. BARON VAN AERSSSEN BEYEREN VAN VOSHOL, Zwolle.

C. L. VAN BALEN, Zutfen.

DR. F. J. DE BOER, Groningen.

J. H. BEEN, archivaris, Brielle.

JOS. TH. J. CUYPERS, architect, Amsterdam.

W. CROOCKEWIT W.Az., Amersfoort.

DR. P. DOPPLER, Maastricht.

JHR. G. J. DOMMER VAN POLDERSVELDT, lid v. d. Ged. Staten,
Ubbergen bij Nijmegen.

MR. B. VAN DER FEEN DE LILLE, Alkmaar.

JHR. MR. C. H. C. FLUGI VAN ASPERMONT, 's Gravenhage.

J. GIMBERG, Zutfen.

DR. C. HOFSTEDE DE GROOT, 's Gravenhage.

WILFRIED JANSSEN, Nijmegen.

PASTOOR B. H. KLÖNNE, Amsterdam.

J. M. VAN KUYK, Assen.

G. J. LANDWEER, Hoogeveen.

A. J. A. VAN LANSCHOT, 's Hertogenbosch.

N. RAMBONNET, Elburg.

A. A. J. VAN ROSSUM, Deken, Benschop.

PROF. JHR. DR. J. SIX, Amsterdam.

MR. H. S. VELDMAN, archivaris, Delft.

JAN VETH, Hilversum.

JHR. C. WESSELMAN VAN HELMOND, Helmond.

MR. J. C. WUREBAIN, Velp.

Een belangrijk vonnis.

Nederland behoort tot die landen, waar op kunstgebied bijna onbeperkte vrijheid heerscht. Mogen wij dit niet genoeg kunnen waardeeren, waar wij de verschrikkingen van een *lex Heinze* onze oostelijke naburen in beroering zien brengen, minder onverdeeld is die waardeering, waar wij ook de keerzijde ondervinden, het nagenoeg geheel ontbreken van bepalingen tot bescherming van oude kunstwerken. Ik acht het daarom niet zonder belang, de aandacht te vestigen op een vonnis van het hof van appel te Gent van 23 December 1898, afgedrukt in het bulletin der Maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent, 7de jaar (1899) No. 1, te meer daar dit vonnis geheel berust op het K. B. van 16 Augustus 1824, No. 45, hetwelk ook voor Noord-Nederland gold doch hier werd afgeschaft bij K. B. van 24 October 1868 No. 143, als in strijd met de Grondwet en de wet van 1853 No. 102 (scheiding van kerk en staat).

Te Lovendegem was bij de restauratie der kerk een altaar met beeldhouw- en schilderwerk verwijderd. Het was er niet op vooruitgegaan door de slechte verzorging en werd door den pastoor van de parochie in 1897 verkocht voor fr. 60, waarbij hij echter had nagelaten om van de kerkfabriek hiertoe een besluit uit te lokken en de bij art. 5 van het genoemd K. B. vereischte machtiging te verzoeken. Art. 5 vereischt n.l. koninklijke machtiging voor «uit de kerken weg te breken, te vervoeren of te vervreemden, of zich eenige andere beschikking te veroorloven met opzicht tot de in de kerken geplaatste voorwerpen van kunst of geschiedkundige gedenkstukken, van welken aard die ook zouden mogen zijn, voor zooverre zij niet toebehooren aan bijzondere genootschappen of bijzondere personen.»

De pastoor beriep zich op het ontbreken van kunstwaarde bij het verkochte altaar, doch het Hof besliste dat zijn voorganger het altaar in hooge eere had gehouden en dat, hoewel de deskundigen over de kunstwaarde verschilden,¹⁾ in elk geval de beoordeeling van de vraag in hoeverre kerksieraden vielen onder het verbod van artikel 5 berustte bij het openbaar gezag en niet bij de hiertoe onbevoegde plaatselijke beheerders, zoodat dit artikel van toepassing moest geacht worden op alle voorwerpen in de kerken en niet slechts beperkt tot voorwerpen van werkelijke kunstwaarde (objets d'art d'un mérit réel) of van erkend historisch belang. Dat men in tegendeel de termen

1) Het voor 60 francs verkocht altaar bracht later bij verkoop eerst 650 en daarna 750 francs op buiten de schilderstukken, die na eenige restauratie 1925 francs opbrachten.

«voorwerpen van kunst» en «geschiedkundige gedenkstukken» in den ruimsten zin moest opvatten en dat deze aanduiden alle voorwerpen van kunst (bouwkunst, schilderkunst, teekenkunst, graveerkunst enz.) door hun opvatting, samenstelling of uitvoering; alle voorwerpen, die in eenig opzicht een zeker kunstcacht vertoonden; *dat deze woorden omvatten alle voorwerpen van vroeger tijd, die in eenig opzicht uit eenig algemeen of bijzonder oogpunt een historisch of oudheidkundig belang konden vertegenwoordigen,*«

Daar nu het altaar een voorbeeld was zoowel van bouwkunst als van schilderkunst en beeldhouwkunst en niet van alle historisch belang was ontbloot, «daar het eenige aanwijzingen konde geven voor hem, die zijne studiën wilde wijden aan de geschiedenis der schoone kunsten in Vlaanderen, of aan den schilder Roose (den schilder van het altaarstuk), of aan hem die zich zoude willen bezighouden met de geschiedenis van de heerlijkheid Lovendegem of met die der heeren van die plaats; daar het ten slotte eenig nut kon opleveren voor hem, die de geschiedenis van de kerk wilde schrijven,« werd overtreding van het K. B. aangenomen en werd de geestelijke veroordeeld tot eene boete van 50 francs en in de kosten van geding ter somme van fr. 138.84.

Dit vonnis is vooral zeer belangrijk door de zeer uitgebreide strekking hierbij aan het K. B. toegekend, waardoor het feitelijk op alle oude kerksieraden van toepassing wordt verklaard. Het behoeft dan ook geen nader betoog, dat de Belgische oudheidkundigen van harte deze beslissing toejuichen, waardoor paal en perk gesteld wordt aan het vandalisme der lagere geestelijkheid, waar deze uit onkunde maar al te spoedig geneigd is de kunststukken, waarvan de waarde voor haar niet spreekt, voor een gering bedrag te vervreemden. De uitvoerige motiveering toont hoe dit altaar, dat voor fr. 60 werd verkocht, later bijna 2700 francs opbracht, zoodat de parochie niet slechts een van haar weinige belangrijke stukken verloor, maar daarenboven een niet onbelangrijk geldelijk nadeel leed door de onkunde van den beheerder.

In hoeverre de ruime interpretatie door het Hof gegeven geheel onaanvechtbaar kan geacht worden, wil ik thans hier ter zijde laten; ongetwijfeld zal zij echter velen afschrikken het voorbeeld van den geestelijke van Lovendegem te volgen.

Volgens de inlichtingen mij welwillend verstrekt door den kanunnik van den Gheyn, secretaris van de Maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent, zoude dit arrest zelfs volgens sommigen de wet tot bescherming van monumenten overbodig maken, waarop reeds lang in België door oudheidkundige congressen werd aangedrongen en die door den minister Beernaert op het congres te Gent werd toegezegd.

Terecht merkt de heer van den Gheyn hierbij echter op, dat dit arrest evenmin als het K. B. op zich zelf voldoende bescherming brengt, vooral daar ook buiten de kerken vele kunstschaten bescherming behoeven.

Ligt het niet op den weg van den Bond om ook voor Noord-Nederland eens ernstig te overwegen of onthouding voor den wetgever geraden is, waar hierdoor onze kunstschaten bloot staan aan het vandalisme van den toevalligen bezitter en te gemakkelijk ten prooi strekken aan de kooplust van den buitenlander? En, mocht er eene niet slechts gewenschte, maar ook practisch uitvoerbare wijze te vinden zijn, waardoor zonder te groote inbreuk op het beschikkingsrecht van den eigenaar, het behoud van de oude kunstschaten aan ons land verzekerd werd, zoude dan niet onze Bond het aangewezen lichaam zijn, om eene propaganda hiervoor te openen en alle bevriende krachten om zich te verzamelen om tot het gewenschte doel te geraken?

In een volgend nummer hoop ik een overzicht te geven van enkele der belangrijkste pogingen in andere landen op dit gebied reeds gedaan en ten slotte in het kort na te gaan in hoeverre deze voor ons land zouden geacht kunnen worden gewenscht en uitvoerbaar te zijn.

J. C. OVERVOORDE.

Dordrecht, April 1900.

Berichten over Nederlandsche Musea.

De verzameling Hollandsch beeldhouwwerk in het Nederlandsch museum, te Amsterdam.

Er is thans in het Rijksmuseum te Amsterdam een kleine zaal geopend met beeldhouwwerken uit het tijdperk der Renaissance en uit den nieuweren tijd. In aansluiting met hetgeen men in de kerkelijke afdeeling van middeneeuwsche plastiek vindt, wordt hier, zonder al te groote lacunes, een beeld gegeven van hetgeen de Noord-Nederlandsche gewesten van de zestiende eeuw af op dit gebied hebben geleverd.

De moderne portretten op de voorgalerij en een paar marmeren bustes, één van Eggers en één van Quellinus, geplaatst in de voor het Kon. Oudheidkundig Genootschap gereserveerde kamer, uitgezonderd, zijn alle origineele beeldhouwwerken vereenigd. De oogst was klein.

Ik wees er vroeger reeds op: de Hollandsche artiest heeft zich het krachtigst geuit in de schilderkunst. Het publiek en de historici toonden minder oog te hebben voor de producten der beeldhouwers. In het buitenland bleven die ongezocht en onbekend. De midden-

eeuwsche kunst, welke voor een groot deel door de ikonoklasten werd vernield, buiten rekening latende, is er veel verwaarloosd en verloren gegaan door de onverschilligheid der latere verzamelaars. Een vondst van beteekenis, in onze dagen, hoort tot de zeldzaamheden.

Het wordt tijd, dat deze miskennis voor behoorlijke waardeering plaats maakt. Want is onze schilderschool een typisch vaderlandsche, ook in de zich ontwikkelende beeldhouwkunst valt in onze provinciën een doorlopend nationaal karakter waar te nemen, waarvan men de duidelijkste uitingen reeds in de middeleeuwen aantreft, een strooming welke in de zestiende eeuw eenigzins verwatert door de toen heerschende Italiaansche invloeden, welke zich weer krachtig vertoont aan het einde der 16^e eeuw en in de 17^e eeuw.

Ik wil hier den catalogus geven van de verzameling noord-Nederlandsche beeldhouwwerken van de renaissance af.

Nos. 1—3. Drie houten bas-reliefs, gepolychromeerd in medaillonvorm, afkomstig uit de Groote Kerk te Gouda: de Doop in den Jordaan, de Aanbidding der Koningen en een derde, nog niet gedetermineerde voorstelling, een priester van het altaar tredende, rechts van het altaar een mansfiguur, zijn muts afnemende, links van het altaar drie figuren gezeten in rijkversierde koorgestoelten. Omstreeks 1530. Middellijn M. o.62.

De composities zijn goed en vullen mooi de omlijstingen. De draperieën zijn op overdreven wijze in kleine golvende plooitjes verbrokkeld. Duitsche invloeden uit de school van Dürer zijn onmiskenbaar. De bas-reliefs zijn hierdoor in stijl sterk afwijkend van de daar naast hangende werken uit de 16^e eeuw, waar integendeel een invloed uit het zuiden, uit Frankrijk, is waar te nemen. De Goudsche bas-reliefs staan als zoodanig in onze provinciën eenigzins apart, hetgeen te verwonderen is, het succes en de verspreiding der Duitsche gravures in aanmerking genomen en het contact waarin de schilders en zilversmeden van die dagen met hun naburen stonden.

Maar er zijn zooveel beeldhouwwerken in ons land verloren gegaan, dat wij misschien toch verstandig doen de beteekenis van deze, een zoo sterk Duitsch accent sprekende, bas-reliefs niet te onderschatten en ze niet als een alleen staand verschijnsel te beschouwen. Onder voorbehoud er later op terug te komen, doet men wel, met nadruk op bedoelden invloed te wijzen.

No. 4. Johannes de Dooper predikende in de woestijn. Medaillon, bas-relief in marmer, hier en daar sporen van polychromie. Vóór een zwaren boomstam, in het midden der compositie, Johannes, de armen uitgestrekt, houdende in de linkerhand een kruishout, rechts en links van hem zittende figuren. Omstreeks 1550. Middellijn M o.36

Het medaillon is in breede, geprofileerde lijst gevat, verguld en

bevestigd op een langwerpige vierkante steen, in de hoeken versierd met vier engelen-kopjes. Het werk is, zoo niet van dezelfde hand, dan toch geheel in denzelfden geest als de houten bas-reliefs voorkomende op de spreekgestoelten te Delft, te 's-Gravenhage en te 's-Hertogenbosch. Wij hebben hier met een meester te doen die, zonder persoonlijke eigenschappen, met de internationale strooming van zijn tijd meegaat en geen al te slecht figuur maakt. De composities te Delft, te 's-Gravenhage en te 's-Hertogenbosch zijn harmonieuser gedacht, de verschillende plans wijken beter, waardoor het geheel in kleur wint, maar de koppen hebben dezelfde uitdrukking, de draperiën zijn hier eender behandeld als ginds. Deze laatste zijn sober en niet zonder smaak aangelegd.

No. 5. Ongeveer in denzelfden tijd, moet een verguld houten bas-relief gesteld worden, voorstellende de Joden het manna inzameland; de compositie is hier echter veel vrijer en ruimer. Op het paneel, breed M. 0.88, tegen M. 0.305 hoog, bewegen zich vele figuren in zeer verschillende houdingen. Links tempelgebouwen, boomen en heuvels op den achtergrond. (Geschenk van de kerkfabriek van de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch).

Mijns inziens kan hier een bepaalde buitenlandsche invloed gepreciseerd worden; wij denken aan de werken uit de school van Germain Pilon en Goujon, wanneer wij de solide kennis van den bouw van het menschelijk figuur beschouwen en tevens de gratie van houdingen. Ook in de soepele plooien van zijn drapeeringen komt de Nederlandsche artiest den Fransche dicht nabij.

Het bas-relief is afkomstig uit 's-Hertogenbosch en is ontegenzeggelijk van dezelfde hand als twee paneelen boven het hekwerk om het koor van de St. Janskerk. Deze paneelen bevinden zich in de laatste travée van het koor, rechts van het altaar. Aan de linkerzijde zijn de corresponderende versierselen, waartoe het onze vermoedelijk behoort heeft, vervangen door later, vrij slecht ornamentwerk.

Vergelijkt men, in ons land, deze werken met de bas-reliefs van het koorgestoelte te Dordrecht, door Terwen, dan valt het niet te ontkennen, dat Terwen minder knap is, over minder talent en minder wetenschap heeft te beschikken dan de onbekende maker van de bas-reliefs van 's-Hertogenbosch. Ik vermoed, dat deze in Italië is geweest en ter plaatse de groote quattrocentisten bestudeerd heeft, of althans in zeer nauw verband heeft gestaan met de Franco-Italiaansche artiesten, die toen aan en om het Fransche hof werkzaam waren. Wil men een naam noemen, dan zou die van Colyn de Nole, den maker van den schoorsteen te Kampen en van het mooie grafmonumentje in de St. Eusebiuskerk te Arnhem, misschien zeer op zijn plaats zijn.

Na dit bas-relief valt er in onze verzameling geen werk, uit het eerst volgende veertigtal jaren, van een Noord-Nederlandschen beeldhou-

wer op te teekenen. Te oordeelen naar de nog bestaande monumenten uit de 2de helft der 16^e eeuw, deed de internationale klassieke richting zich ook hier te lande gevoelen.

No. 6. Maar nu, aan het einde der 16^e eeuw gekomen, staan wij opeens vóór een monument, waarin het nationale genie zich weer op de meest ongebonden wijze doet gelden, waarin de natuur weer rechtstreeks, onverschrokken wordt aangekeken. — Wij staan vóór het meer dan levensgrootte steenen beeld der «*Razernij*», dat in al zijn gruwelijk-prachtig realisme geheel de nieuwe sculpture-zaal domineert. Het beeld vertoont een naakte vrouw zich het hoofdhaar uittrekkende. Aan de vier zijden van het voetstuk zijn, in hoog relief, koppen van krankzinnigen aangebracht.

Laten wij even de doopceel trachten te lichten van dit beeld. Het behoort aan de Gemeente Amsterdam en het was eertijds geplaatst in den tuin, of liever op de binnenplaats van het vroegere Dolhuis, zooals de prent van Jacob van Meurs (zie Commelin, Beschrijving van Amsterdam) ons laat zien. Die binnenplaats was besloten door het in 1591 bijgebouwde gedeelte van het gesticht, welke omstandigheid reeds het vermoeden opwekt, dat met de voltooiing van den bouw ook het beeld werd opgericht. Maar zoo het al niet uit de laatste jaren der 16^e eeuw dagteekent, dan geven toch de strenge, eenvoudige profielen van het voetstuk aan, dat men het niet al te ver in de zeventiende eeuw moet plaatsen en dan blijft de beteekenis van het kunstwerk, zooals ik begon met te zeggen, onveranderd groot. In afwachting dat nieuwe archief-nasporingen een datum vaststellen, meenen wij voorloopig het tijdperk van ontstaan binnen tien jaren vóór en tien jaren na 1600 te mogen stellen. Een tweede vraag ligt voor de hand: — wie was de maker? —

Ik zal mij niet aan toeschrijven wagen, maar het komt mij voor dat hier slechts één naam genoemd kan worden die van den grootste onzer nationale beeldhouwers, Hendrik de Keyser. Wij weten, dat hij in 1590 in Amsterdam gevestigd was en er het poorterschap verwierf; dit geeft reeds een mogelijkheid aan. Tevens constateer ik, dat het bovengemelde voetstuk, wat profileering betreft, en het voetstuk van het standbeeld van Erasmus te Rotterdam, hetwelk althans door den meester ontworpen is, identiek zijn. Maar laten ook speculaties over het vaderschap ons niet verder bezighouden en laten wij het beeld zelf nader beschouwen.

Wat moet er niet in den artiest omgegaan zijn toen hij de in onze oogen ongeloofelijke opdracht kreeg, voor het Dolhuis een levensgroot beeld te scheppen, dat de «*Razernij*» in al haar afschuwelijke, afschrikwekkende realiteit den verpleegden zou voorstellen.

Naakt moest het zijn, want wel was het den psychiater in dien tijd bekend, dat het ijselijkste verschijnsel van krankzinnigheid het

afscheuren van de kleeren is. — En het zoo ontbloote lichaam moest niets bevalligs hebben, niets hebben van wat de klassieke oudheid geleerd had mooi te vinden. Aan die eischen stond voldaan te worden door den kunstenaar, die opeens wist vrij te worden van alle tradities en zijn kunst maakte tot een culte van de werkelijkheid. Want met liefde is hier het naakte vleesch gemodeleerd, is de structuur, misvormd door ongezond leven en zenuwlijden, bestudeerd en weergegeven. Geschilderd zou men zeggen is het fijne modelé van den rug, het dramatische lichteffect van den kop.

Is de geschiedkundige beteekenis van het beeld, als aangevende een kentering in het artistiek streven, als wederopduiken van het echt nationaal naturalisme niet te overschatten, niet hoog genoeg kan ook het talent geroemd worden, dat zulk een werk wist en durfde uit te voeren.

No. 7. Moet Hendrik de Keyser genoemd worden of niet genoemd worden als de maker, het wil mij als van zelf afgaan, onmiddelijk na de Dolhuis-vrouw de marmeren buste te bespreken, welke onlangs voor het Nederlandsch Museum werd aangekocht, gemerkt H. D. K. 1608. Hier is geen inleidend woord noodig, wij staan voor eenzelfde rustig, zich volkomen uitsprekend realisme.

In het vorig nummer van dit Bulletin werd de buste reeds besproken; ik heb er slechts bij te voegen, dat de heer E. W. Moes, onder-directeur van 's Rijks Prentenkabinet, mij onlangs wees op de gelijkenis van de buste met het portret van Vincent Jacobsz Coster, den wijnpeilder, door Jacob Matham naar Corn. Ketel. De Roever in den 2^{den} bundel van zijn «Oud Amsterdam,» blz. 8, vertelt ons, dat Vincent Jacobsz., die een groot kunstminnaar was, zijn buste in marmer door de Keijser, in het voorhuis had staan van zijn huis in de Niezel, waar de Witte Calkoen uithing. Er is alle reden aan te nemen dat het deze buste is welke te Deventer werd aangekocht.

No. 8. Een ander werk waaromtrent nu niet meer getwijfeld kan worden, of het moet aan Hendrik de Keijser worden toegeschreven, in een terra cotta-buste, gepolychromeerd, levensgroot portret van een jongen man, gedateerd 1606.

Het is een van de mooiste beeldhouwwerken van de verzameling, en ik was reeds lang bezig te zoeken naar den naam van den maker. Doordat het veel minder gedecideerd en kras van modelé is dan de vorige buste, iets waartoe de jongere, nog minder sprekende trekken van den kop veel bijdragen, dacht ik eerst niet aan een Hollandsch meester. Zonder bevrediging gevonden te hebben, had ik gedacht aan de Fransche artiesten uit den tijd van Hendrik IV, en later, toen ik de bronzen bustes van Adriaan de Vries in het museum van Weenen zag, meende ik een oogenblik aan dezen meester het werk te kunnen toeschrijven, ja ik moet bekennen met tegenzin en wel om redenen

van zuiver materieelen aard er toe over gegaan te zijn den naam van Hendrik de Keijser te noemen. Er valt echter niet aan te ontkomen: hier en bij de marmeren buste is het groteske maske aan het voetstuk, van geen andere hand; de manier van afsnijden van armen en borst is geheel dezelfde, evenals de plaats waar het jaartal: A^{no}. 1606 staat en de wijze waarop het is ingegrift.

De buste is zeer sprekend, de polychromie doet voortreffelijk haar werk, het buis vroeger geheel zwart, thans rosachtig door de roode aarde welke op vele plaatsen door de verf komt, is prachtig vlak en uiterst gevoelig gemodeleerd, maar wij hebben hier een de Keijser voor ons die minder gemoedelijk is, wiens doen gedempter is, ik zou haast zeggen aristocratischer. Wij vinden hier reeds den maker van de Delftsche graftombe, dien wij, in onze verzameling kunnen beoordeelen naar het kleine model in gebakken aarde voor het beeld van den liggenden Prins (hoog M. 0.62, breed M. 0.21. Eigendom van de Gemeente Amsterdam).

No. 9. Het komt ons voor, dat er geen twijfel kan zijn of dit model is van de hand van den meester. Met het sobere, mooi platliggen der plooiën is een groot dramatisch effect bereikt, door geen ander meester, waar ook, overtroffen. De rechervoet en het hondje zijn gladder, ongevoeliger gedaan, de aarde is hier ook anders gekleurd, zoodat de vraag wel eens bij mij op is gekomen, of dit stuk wel van de Keijser zelf is. — Men weet, de graftombe was nog niet af bij zijn dood in 1621, en zijn zoon Pieter, gelijk blijkt uit het testament van de weduwe van de Keijser, was belast met de voltooiing van het werk, maar hoeveel en wat er nog aan ontbrak is nergens uit op te maken. In bedoeld testament wordt onze terre-cuite omschreven als het *model van de begraefenis van de voorsz Zijn Ex^{te} van Oraigne.* (Oud Holland III bladz. 75).

Nos. 10, 11 en 12. Drie gevelsteen afkomstig uit het Nieuwezijds Huiszittenhuis te Amsterdam, met de volgende voorstellingen in hoog relief: *a.* Het inwendige van een kerk; rechts op den achtergrond verschillende figuren achter een balustrade, handelend met twee mannen en een vrouw gezeten in boog-openingen. Links, op den voorgrond, twee vrouwen en een man in zittende houding, met kinderen. *b.* In een vertrek, vóór den schoorsteen, twee mannen schrijvende aan een hooge tafel. Vóór hen vrouwen met kinderen. Links op den achtergrond opent een man de deur voor een vrouw. *c.* In een hoog vertrek, achter een balustrade, verschillende figuren brooden wegdragende welke opgestapeld zijn op planken. Kinderen met honden spelende op den voorgrond. Links op den voorgrond: een vrouw met kind en een man met zak op den rug, en twee mannen met punthoeden en schoudermanteltjes, de dracht van omstreeks 1640.

Elk der steenen breed M. 1.13, hoog M. 0.75.

Deze gevelsteenen werden vroeger aan Hendrik de Keijser toegeschreven. Nieuwere auteurs volgden hierin de slordigheid van Wagenaar, die de vermelding van Domselaer (Beschrijving van Amsterdam, 4^{en} Boek, blz. 128) als waren de voorgevels der gebouwen van het Huiszittenhuis «vercijrt met drij konstige uitgehouwen hartsteenen, gedaan door den vermaarden steenhouwer. . . . Keijser,» eenvoudig aanvult met den naam *Hendrik*. Aangezien echter het N. Z. Huiszittenshuis eerst in 1649 voltooid is en Hendrik de Keijser reeds in 1621 gestorven is, vervalst deze attributie. Nu vinden wij, dat een zoon van Hendrik, Willem de Keijser, in 1647 stadssteenhouwer is en als zoodanig nog vermeld wordt in 1652 (Oud-Holland, 6^{en} jaargang p. 226). Onze gevelsteenen zijn dus zeer waarschijnlijk van dezen laatste, van wien wij ook het bas-relief op de graftombe van Tromp, te Delft hebben.

Te oordeelen naar deze werken, was Willem een veel verdienstelijker kunstenaar dan zijn oudere broeder Pieter, de maker van de hoogst middelmatige tombe van Piet Hein in de Oude Kerk te Delft. Willem zet de traditie van zijn vader voort. Zijn kunst is gezond naturalistisch en in wat men «sculpture de genre» zou kunnen noemen, een huiselijke opvatting van het in relief brengen van tafereelen uit het burgerleven, welke in die dagen ook in de zuidelijke Nederlanden en in Frankrijk in de mode was, mag hij een eerste meester genoemd worden. De eigenaardige zin van den Hollandschen beeldhouwer voor schilderachtige effecten, waarop wij reeds vroeger hebben gewezen, vinden wij in deze gevelsteenen al zeer duidelijk uitgesproken; de natuurlijke aanleg beheerschte onmiddellijk het genre.

A. PIR.

(Wordt vervolgd.)

Verzameling Van der Hoop.

Albert Cuyp's Gezicht op Dordrecht.

Hoe gevaarlijk het is *copie* te noemen, wat een *repliek* is, meen ik hieronder weder met een nieuw voorbeeld te hebben aangetoond¹⁾. Het zelfde mag gelden van het mooie gezichtje op Dordrecht van A. Cuyp in de verzameling Van der Hoop (R. M. No. 256), waarvan de echtheid door den heer Hofstede de Groot ten onrechte wordt betwijfeld. Hij herhaalt den reeds vroeger uitgesproken twijfel in Oud Holland XVII (1899) blz. 163, zonder evenwel veel nieuwe redenen voor zijn bewering te geven. Ik zou dan ook zeker niet weer op de zaak terug komen, en gerustelijk de beslissing aan anderen overlaten, wanneer

1) Bladz. 157—159 van dit Bulletin.

hij mijn tegenspraak in het Handelsblad van 21 September 1897 vermeld had. Thans wensch ik te herhalen, wat ik toen schreef, dat ik niets in dit stuk kan vinden wat op het werk van een copïist wijst en kortelijks het betoog van den heer Hofstede de Groot beantwoorden.

Ten eerste staat volgens hem deze copie zoover ten achter bij het meesterlijk origineel, dat tot de 6 of 7 allergrootste meesterwerken van Cuyp behoort, dat aan een eigenhandige herhaling niet te denken valt. Dit is geheel een zaak van smaak, waarin ik het met den schrijver niet eens ben, anderen mogelijk wel, maar die bij een meester «zoo ongelijkmatig van kwaliteit» als Cuyp niets, in het geheel niets bewijst. Maar bovendien de schilderij bij Captain Holford, in zijn geheel, is mij te bont om die tot de grootste meesterwerken van Cuyp te rekenen. De helft die met het Amsterdamsche stuk overeenkomt, is iets meer doorwerkt, maar ook iets zwaarder van behandeling, draagt iets minder het kenmerk van een zeer vlot opgeteekenden indruk van de natuur en zou, alleen onlijst, veel minder gesloten van compositie zijn, door een afwijking waarop ik straks terug kom.

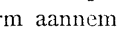
Ten tweede wijst de heer Hofstede er op dat in het stukje van Van der Hoop, het dwarsschip der Groote Kerk over het hoofd is gezien, en in Captain Holford's stuk wel degelijk, zij het ook slechts zwak, is aangegeven. Hij laat er op volgen: «Aan Cuyp zelf, die zijn vaderstad zoo telkens en telkens weer schilderde, zou een dergelijk verzuim niet overkomen zijn.»

Nu dit laatste moet juist bewezen worden en is voor een kunstenaar met Cuyp's aanleg niet zoo maar onbewezen aan te nemen. Het was hem toch om het licht-effect, niet om bouwkunstige vormen te doen. Hij kan trouwens de fout op zijn schets bemerkt en op het meer uitvoerige stuk verbeterd hebben. Zeer in het oogvallend heeft hij dit niet gedaan, bij de vele kleine onbelangrijke afwijkingen, die ik tusschen beide stukken opmerkte, is mij deze ontgaan.

Maar ware de stelling van den heer Hofstede de Groot juist, dan zouden geen van beide stukken van Cuyp kunnen wezen. In beide toch is met de vormen van de Groothoofdspoort te Dordrecht zoo verbazend vrij omgesprongen dat er geheel iets anders van gemaakt is, wat Cuyp volgens bovengenoemde leer niet overkomen zou zijn. Omgekeerd kunnen wij hieruit, dunkt mij, de leering trekken, dat min of meerdere juistheid in bouwkunstige zaken niets voor of tegen Cuyp bewijst.

Ten derde zegt de heer Hofstede «de innerlijke bewijzen evenwel, liggende in de kwaliteiten van het stuk, zijn veel talrijker en sterker.» De heer Hofstede verwaardigt zich evenwel niet deze geheimenissen aan het *profanum vulgus* mede te deelen. Ik heb een sterk vermoeden dat zij van dezelfde waarde als de andere geheim gehouden bewijzen zijn en niet bestaan.

Ten vierde vervolgt de heer De Groot: «Ik knoop aan het hier gezegde de algemeene opmerking vast, dat Albert Cuyp een der moeilijkst te kennen meesters onzer school is, omdat hij zoo veelzijdig, maar ook zoo ongelijk van kwaliteit is.» Dit moge waar zijn voor de mindere werken van Cuyp, bij de beoordeeling van wier echtheid, die kennis die men per sneltrein-kilometer kan afmeten, van overwegende beteekenis kan wezen, voor de beoordeeling van de vraag of men met een orgineel of met een copie van een van de beste werken te doen heeft is die geheel onnut, zoolang die niet leidt tot de ontdekking van een copiïst, die Cuyp zoo goed kon copiëeren dat hij het meerendeel van de werken van Cuyp, in die eigenschappen waarin Cuyp het grootst is, overtrof.

En bovendien moet hij hetzelfde doek gebruikt hebben dat Cuyp gebruikte en dat, al komt het in de 17^e eeuw ook bij anderen voor, toch tamelijk zeldzaam schijnt. Een grof, rekkerig doek, dat bij het opspannen sterk op de spijkers trekt, zoodat de draden langs den rand dezen vorm aannemen , vóór dat er op geschilderd wordt. Cuyp gebruikte dit doek ook voor zijn maneschijn in de verzameling Six.

Ten slotte de hoofdzaak. Beide stukken verschillen niet onaanzienlijk in twee bijzonderheden, die niet toevallig zijn.

Ten eerste is in de schilderij van Captain Holford de zwarte lijn in het water verder naar het midden toe doorgetrokken, tot in de spiegeling van het schip. Er is geen reden waarom een copiïst dit gewijzigd zou hebben. Voor een schilder van de dubbel zoo breede schilderij moest dit «repousoir» krachtiger en vooral breeder zijn.

Ten tweede zijn rechts bovenaan in de linkerhelft van de schilderij in Dorchesterhouse donkere wolkjes die zich aansluiten bij de krachtige wolkenmassa's van de rechter helft. Deze ontbreken in de schilderij in 's Rijks-Museum. Ook hier staan wij weder voor hetzelfde geval; het zou al een zeer merkwaardig copiïst moeten wezen die ze weg gelaten had; maar het ligt voor de hand, dat Cuyp zelf ze aanbracht om den overgang te vormen van de lucht van de rechter helft naar de linker.

Zoo is dus uit een nauwkeurige vergelijking van beide schilderijen nog wel hun geschiedenis op te maken. Cuyp schilderde eerst het fijne schetsje bij Van der Hoop, waarin hij zijn indruk van een zonsondergang opteekende en ontwierp daarop een compositie van de dubbele breedte, waarin hij zijn schets voor de linker helft gebruikte. Die compositie behield evenwel iets tweeslachtigs en was niet geheel aaneen gesloten. De reeds genoemde wolkjes b.v. verraden ook in het werk in zijn geheel hun herkomst maar al te duidelijk. Dit zal ook wel de reden geweest zijn, die misschien reeds Cuyp zelven of later een ander er toe bracht de schilderij door midden te snijden en de ongelukkige verbindtenis te ontbinden. Uit die stukken, thans weer vereenigd, spreekt niet minder duidelijk dan dat zij eens een geheel uitmaakten, hun heterogene natuur. Het is zeker geen toeval dat Captain Holford zijn schilderij zoo heeft

geplaatst dat de rechter helft, die zoo druk en bont is, altijd in de schaduw blijft.

Bij buitenlandsche kunsthistorici bestaat weleens de neiging de kunstwerken in hun nationale musea te overschatten. Het is prijzenswaardig dat de Nederlanders hen daarin niet volgen, maar er is toch geen reden in de tegenoverstelde fout te vervallen en werken van ongemeene kunstwaarde op losse gronden voor copieën uit te geven.

Waar het ten slotte op neer blijft komen is dat het gezicht op Dordrecht in de verzameling Van der Hoop een meesterstukje blijft, mooier dan de meeste werken van Cuyp, waar niemand aan twijfelt, evenmin als een van hen die vóór den heer De Groot (vixere fortes ante Agamemnona) beide stukken kenden, aan een van beide getwijfeld hebben. De vraag omtrent de echtheid laat mij niet onverschillig; anders zoude ik mij bepalen tot instemming met de meening van den heer Veth, dat het stadsgezicht fraai blijft ook al zou men deugdelijk kunnen bewijzen dat het een copie was.

Amsterdam, Maart.

J. SIX.

Holbein's Portret van Jane Seymour in het Mauritshuis.

Het portret van Jane Seymour in het Mauritshuis, afkomstig uit de verzameling van Johan Willem Friso en Willem den derde, geldt thans als een copie naar Holbein, terwijl het vroeger voor een origineel werd gehouden.

In den catalogus van 1874 werd de twijfel aan de echtheid, door verschillende kunstkenneren geuit, vermeld en een vraagteeken achter het woord copie geplaatst. Sedert is dat vraagteeken weg gelaten. Ik weet niet of iemand daarbij op eigenschappen van het werk gewezen heeft die het tot een copie zouden stempelen, maar ik wil wel verklaren dat ik zelf die nimmer heb kunnen ontdekken. Edoch ik wil mij zelven niet voor een «Holbein-kenner» uitgeven. Het is slechts mijn bedoeling er op te wijzen dat het stuk in den Haag geen verkleinde copie is van het bijna levensgrootte werk in het Museum te Weenen, zooals beweerd wordt en b.v. wel het geval is met het portretje in de verzameling van den Hertog von Bedford op Woburn Abbey (afgebeeld o.a. bij Lodge, Portraits of Illustrious Personages of Great Britain, Deel I, No. 3 en Adeline Mary Tavistock and Ela M. S. Russel, Biographical catalogue of the pictures of Woburn Abbey. Deel I, pg. 405). Het stuk te Dalkeith Palace in Schotland ken ik niet.

Er zijn tusschen de schilderijen van den Haag en Weenen niet

onbelangrijke afwijkingen, die bij een copie bezwaarlijk te verklaren zouden zijn.

Ten eerste zijn de mouwen van het costuum geheel verschillend. De met goud doorweven stof van de bovenmouw heeft een verschillend patroon en de ondermouw is te Weenen even als de rok van zilverbrocaat, met kanten manchet, in den Haag van een dunne, eenvoudig geborduurde stof.

Ten tweede draagt de koningin beide malen een verschillende halsketting. In het museum te Weenen bestaat die uit groote bloksteen, telkens door vier paalen afgewisseld, in het Mauritshuis uit groote paalen door kleine kralen gescheiden. Hetzelfde verschil bestaat bij de paalen langs den zoom van haar gewaad. Langs haar muts heeft zij te Weenen weer dezelfde afwisseling van steenen met vier paalen, terwijl in den Haag telkens drie kleine paalen met een kraaltje een rand van klaverbladornamenten vormen.

Hoe een copiist tot zulke wijzigingen zou komen is nauwelijks te begrijpen.

Voor Holbein zelve echter is er geen enkel bezwaar, aan te nemen, dat hij bij het kleinere stuk eenvoudiger sieraden zou hebben aangebracht dan bij het grootere en nu is het zeer opmerkelijk dat de oorspronkelijke schets van den meester op het kasteel te Windsor duidelijk dezelfde halsketting te zien geeft, die hij in het portretje van het Mauritshuis heeft geschilderd, terwijl langs den hals nog flauwe sporen van de groote paalen te zien zijn en langs de muts de aanduiding van de klaverbladrand niet te miskennen is. De mouwen zijn te Windsor alleen in lijnen geteekend, die vrijwel aan beide stukken beantwoorden, maar toch in de bijzonderheden van de plooiën der manchetten dichter bij het Haagsche werk staan. Bovendien is het van onderen op dezelfde hoogte afgesneden als de teekening, terwijl de schilderij te Weenen niet te halver lijve is, maar bijna een kniestuk.

Het werk in het Mauritshuis staat dus dichter bij de schets en ik meen daarom te moeten vragen, dat zij die in deze een beslissend oordeel durven uitspreken, hun vonnis herzien, met het oog op de aangewezen feiten. Ik geloof dat dit mooie stukje zal blijken den meester niet onwaardig te zijn, al behoort het dan ook niet tot zijn meesterwerken. Het is gegraveerd bij Houbraken and Vertue, *The Heads of Illustrious Persons of Great Britain*, blz. 35.

Verder dan de verzameling van Willem III. laat zich de geschiedenis niet vervolgen. Het behoort niet tot de werken door koningin Anna tevergeefs opgeëischt en kan ook onmogelijk «Een koningin van Engeland in Meniatuur van Holbein», als No. 139 in de veiling der verzameling van Jan Six voor f 6.— verkocht, wezen, daar deze in 1702 eerst na den dood van Willem III gehouden werd.

Er kan daarentegen nauwelijks twijfel bestaan dat de schilderij

te Weenen dezelfde is die van Mander beschrijft met de volgende woorden: (fol. 144*b*). «Noch is tot Amstelredan in de Warmoesstraat van Holbeen een seer aerdigh en suyver conterfeytsel, wesende eenighe Coninginne van Enghelandt, dat wonderwel gehandelt is, hebbende onder ander een silver laken kleedt dat natuurlyk silver schynt te wesen, waarop is eenigh werck, alles soo natuurlyck en seltsaem ghedaen wesende, dat het te verwonderen is, wel ghelyckende dat er tenteel oft witte foelie onder is: somma, 't is waerdig te sien.» Het silver brocaat door van Mander beschreven ontbreekt toch juist in het Mauritshuis.

Hoe zulk een belangrijk werk reeds in 1604 het Engelsche koningshof verlaten kon hebben, is niet te raden.

A.

J. Six.

Mauritshuis te 's Gravenhage.

Door aankoop is het Mauritshuis in het bezit gekomen van een musicieerend gezelschap door Anthonie Palamedesz., van 1632. Dit schilderij is bekend van de tentoonstelling van oude schilderkunst, in 1894 te Utrecht gehouden, waar het was ingezonden door de Douair. de Jonge-de Kock te 's Gravenhage.

Graaf Bentinck-Waldeck-Limpurg te 's Gravenhage, schonk in bruikleen een schilderijtje van Pieter Codde van 1634, voorstellende een hand in hand staand echtpaar (vermoedelijk portretten) en een genrestukje van Gerard Pietersz. van Zyl, waarin een dame een andere een brief voorleest, en een jong man een jonge dame omarmt. Het werk van van Zyl komt tegenwoordig uiterst weinig voor, maar was in de zeventiende eeuw zeer gezien. Naar dit fraaie stukje bestaat een zwartekunstprent van de hand van Wallerant Vaillant.

Kon. Penning-Kabinet te 's Gravenhage.

Romeinsche Munten uit de Collectie Six.

Hoewel elk jaar, wel wat te laat, eene lijst van de aanwinsten wordt gevoegd aan het verslag over het Koninklijk Penning-Kabinet is het toch misschien gewenscht nu reeds een korte aantekening te geven over de Romeinsche munten, die prof. Jhr. J. Six en Jhr. W. Six uit

de collectie van hunnen vader aan de Haagsche verzameling geschonken hebben

Jan Pieter Six, wiens naam als ernstig verzamelaar en wetenschappelijk beoefenaar der numismatiek ver over onze landgrenzen beroemd was en die met Imhoof Blumer, Babelon en de Engelsche conservatoren van het Britsch Museum een der meest beteekenende figuren op penningkundig gebied was, werd 6 November 1824 geboren, studeerde eerst in de rechten en later in de letteren, waar hij zich speciaal op Plautus toelegde.

Wij herinneren er in 't kort aan dat Six in 1863 lid der academie werd en in 1869 doctor honoris causa der Universiteit te Utrecht.

Op het gebied der penningkunde trokken hem eerst de Romeinsche munten aan, daarna de Grieksche en speciaal de Klein-Aziatische stukken. Van zijn werken noemen wij alleen den catalogus van de aan de Academie van Wetenschappen behorende collectie antieke munten uit het legaat Hoeffft (voor een deel de oude verzameling van Damme) en zijn monographieën over de «classement des séries cypriotes» en de «monnaies Lyciennes.» In de «Numismatical chronicle» verschenen nog tal van artikelen, zoo o.a. over de oudste bronzen munten van Syracuse (1875), over de munten der Carische Satrapen (1877), Aphrodite Nemesis (1882), den Satraap Mazaios (1884) en reeksen artikelen over onbekende en onuitgegeven munten (het laatste in 1898).

Hoe Six zijn Romeinsche munten verzamelde kan men nagaan wanneer men zijn voortreffelijk gehouden aanteekenboekjes¹⁾ raadpleegt.

De eerste vermelding, behalve eene zeer korte noot, gevoegd bij eene door hem aangekochte lijst boeken, is eene ongedateerde opgave van munten die «ik op de verkooping van de munten en penningen in het Huis met de Hoofden gekocht heb». Dan volgt de catalogus van munten die 7 Juli 1845 werden verkocht te Gent en waarvan Six er enkele deed aankopen.

Na die eerste auctie werden met den meesten ijver allerwegen *Romeinsche* munten aangekocht, voornamelijk door tusschenkomst van den heer Balfoort en Prof. Serrure; wij noteeren de volgende auctiën waar de verzameling gevormd en verrijkt werd: in Gent 1848, verschillende in Parijs en in Londen, Westhoff (1848), Van Santen (1849), J. de Vries (1854), Becker (1852), De Keth (1857) vooral ook Northwick te Londen (1859), Prof. Kist (1861), Van den Heuvel (1863), Van der Chys (1870), Baart De La Faille (1870) en in den ouden tijd in het Huis met de Hoofden, later geregeld bij Bom. Van de particulieren, waar voornamelijk van aangekocht werd, noemen wij: Prof. J. D. van Lennep.

1) Deze aanteekenboekjes werden mij door de welwillendheid van de heeren Six ter inzage verstrekt.

Mr. A. J. Enschedé, W. J. de Voogt, A. Oltmans, Jeronimo de Vries, De Coster te Brussel, Sambon te Napels, Webster te Londen, Rollin en Feuarent te Parijs. Geruild werd er met het Kon. Penning-Kabinet en met de verzameling der Leidsche Universiteit.

Wij noemden reeds den heer Balfourt; deze heer, schrijver van monographieën over Utrechtsche munten, leverde zeer veel stukken aan Six; hij had allerwegen relatiën en in de te Maastricht gevormde collectie van den Notaris Dumoulin waren ook veel munten van hem afkomstig. Six had de gewoonte om zijne aankopen te merken naar den verkooper of naar de plaats waar zij vandaan kwamen, zoo koopt hij door bemiddeling van Balfourt, munten uit Mannheim, dit wordt Mh. en in 1849 (6 Aug.), door denzelfden uit Neuss, vijf koopen dus Ns. I, Ns. II, enz.

Deze aanwinsten verdienen eene bijzondere vermelding, daar dit de eerste collectiën Grieksche munten waren die Six aankocht; zeer waarschijnlijk is die koop de aanleiding geweest, dat Six zich op de Grieksche munten is gaan toeleggen; eene nadere bestudeering der stukken zelf in verband met de aanteekeningboekjes zou dit nog zekerder en duidelijker kunnen aantonen.

Het is een bepaald te constateeren feit, dat tot ongeveer 1855 meest Romeinsche munten werden aangekocht met nu en dan Gallische en Grieksche munten, na 1855 werden in hoofdzaak Grieken bij de verzameling gevoegd, met enkele uitzonderingen, zoo in 1859 de koopen uit de collectie Northwick en in 1870 uit de collectie Baart De La Faille.

Wij doen hier volgen eene korte opgave der stukken die het Penningkabinet verkregen heeft uit de collectie Six.

Eén stuk aes rude, het oudste nog ongestempelde betaalmiddel der Italiaansche stammen. Dit stuk werd in 1862 te Castel d'Asson gevonden.

Romano-Campaansche munten. Vier stuks geslagen in de verschillende steden van Campania, Samnium en Apulia tijdens de oorlogen gevoerd met de Samnieten, Pyrrhus en de Carthagers.

Zij behooren tot de periode 437-543 a. u. c., drie hebben ROMA ingeslagen, één en relief.

Van het Aes grave (Pondus libralis) zijn verkregen: voor de periode 416-486 a. u. c. Assis, Semis, Sextans en drie verschillende unciae.

Voor de periode 486-537: twee Quinarii, een Victoriatus, Assis, Semis, Quadrans, Sextans.

Van de munten met symbolen uit deze periode vinden wij: drie

denarii, drie victoriati, zeventien asses, sextans, uncia; met letters en monogrammen drie denarii, een quinarius, een sestertius, drie asses, triens.

Uit de periode 537-600 a. u. c. twee exemplaren der semis, triens, quadrans, vier exemplaren van de sextans, uncia.

Van de volgende geslachten werden denarii, asses enz. ontvangen:

Aburia (2) Acilia (1) Aelia (2) Aemilia (6) Annia (2) Antestia (1)
Antia (1) Antonia (13) Appuleia (2) Aquilia (1) Atia (1) Atilia (4)
Aufidia (1) Aurelia (4) Autronia (1) Axia (1)

Baebia (1)

Caecilia (9) Caesia (2) Calpurnia (23) Carisia (1) Cassia (5) Cipia (1)
Claudia (3) Clovia (1) Coelia (2) Considia (2) Cordia (3) Cornelia
(14) Cosconia (1) Crepereia (1) Crepusia (1) Cupienna (1) Curiatia (2)
Curtia (1)

Decimia (1) Domitia (3)

Egnatia (2)

Fabia (3) Fabriana (1) Farsuleia (1) Flaminia (2) Fonteia (8) Fulvia
(1) Fundania (1) Furia (1)

Gargilia (2) Gellia (1)

Herennia (6) Hosidia (1) Hostilia (2)

Julia (27) Junia (11) Juventia (1)

Licina (5) Livineia (1) Lollia (1) Lucilia (1) Lutatia (1)

Maenia (1) Maiania (1) Mamilia (2) Manlia (3) Marcia (8) Matiena
(3) Memmia (8) Minucia (2)

Naevia (4) Nasidia (1) Neria (1) Nonia (1) Norbana (2) Nunitoria (1)
Ogulnia (1) Opimia (1)

Papia (9) Papiria (2) Pinaris (2) Plaetoria (6) Plautia (2) Plutia (1)
Poblicia (2) Pompeia (2) Pomponia (7) Porcia (3) Postumia (3)

Roscia (4) Rubria (6)

Satriena (2) Soribonia (1) Sempronia (1) Sentia (1) Sulpicia (1)

Sergia (1) Servilia (5) Sicinia (2) Sulpicia (3)

Terentia (3) Titrus (2) Tituria (1) Trebania (1) Tullia (1).

Valeria (9) Vargunteia (1) Vergilia (1) Veturia (1) Vibia (15) Vinicia
(1) Volteia (8)

Bovendien 120 munten uit den Keizertijd.

In een der volgende nummers zullen wij de aanwinsten uit de Grieksche verzameling kunnen meedeelen; dank toch de groote welwillendheid der heeren Six, is een belangrijk geschenk Grieksche munten zich komen voegen bij de Romeinsche, terwijl ook door aankoop op zeer gunstige voorwaarden tal van stukken zijn verkregen.

Den Haag, Maart 1900.

H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFÉPIE.

Door koop werd het Penning-Kabinet eigenaar van een uiterst zeldzamen te Middelburg geslagen Toursche Groot.

Gui van Vlaanderen of Gui de Namur zoon van Gui van Dampierre liet als heer van Zeeland, te Middelburg munt slaan, en eene der munten is thans in het Koninklijk Penning-Kabinet opgenomen. Men vindt de afbeelding en beschrijving er van in de Revue Belge van 1881 p. 262. De toenmalige eigenaar de heer Van Peteghem wijdde er eene uitgebreide studie aan, later kwam ze in het bezit van den Vicomte de Jonghe, die ze aan de Haagsche verzameling afstond.

Het is een stuk van groot geschiedkundig belang, geslagen geheel gelijk aan dergelijke grooten van Aalst en Namen gemunt door Gui's broeders Philippe de Thiette en Jan I.

De tijd van ontstaan is nauwkeurig aan te geven, in 1303 (na Paschen o. s.) maakte Gui de Namur zich van Middelburg meester en werd bij het sluiten van een wapenstilstand met Gui d'Avennes, tot heer van Zeeland erkend, 10 Aug. 1304 o. s. werd hij gevangen genomen en in het Châtelet te Parijs opgesloten. In dezen tijd is dus dit stuk geslagen.

Den Haag, Maart 1900.

D. C.

Stedelijk Museum te Amsterdam.

Wegens verbouwing is de verzameling schilderijen en familieportretten van de heeren Jhr. P. H. Six van Vromade, Prof. Jhr. J. Six en Jhr. W. Six tijdelijk geplaatst in het Stedelijk Museum van Amsterdam. Weldra zal gelegenheid gegeven worden die daar te zien op de dagen dat het museum geopend is.

N. R. Ct.

Museum Kunstliefde te Utrecht.

Het museum Kunstliefde te Utrecht verheugt zich door tusschenkomst van Dr. Bredius in de aanwinst van een Horatius de Hooch, in 1669 overman van het schilderscollege te Utrecht. Hetzelfde schilderij, toen eigendom van den heer O. Huldshinsky te Berlijn, werd in 1894 op de tentoonstelling van oude schilderkunst te Utrecht geëxposeerd. Vóór deze tentoonstelling behoorde Horatius de Hooch tot de geheel onbekende grootheden.

Het schilderij stelt een zuidelijk landschap voor. Links eene rivier; rechts bouwvallen van een groot paleis. Op den voorgrond landlieden

en een ruiter met zijn hond ter jacht uitrijdend. Gemerkt links beneden «HD (aaneen): Hooch:«. Doek 52⁵ bij 65.

Het is glad van schildering, sterk onder den invloed van Jan Both en Guillian de Heusch (beiden Utrechtsche schilders van naam).

N. R. Ct.

Stedelijk Museum te Haarlem.

Het Stedelijk Museum te Haarlem heeft een belangrijke aanwinst verkregen door aankoop van een zeer mooi landschapje van Jacob van Ruisdael, voorstellend een gezicht op de duinen van de stad (Haarlem) af gezien. Iets kleiner dan het gezicht op Haarlem, dat het Mauritshuis bezit, munt dit landschap vooral uit door de heerlijke zomersche wolkenlucht, die, bijzonder smijdig geschilderd, een malsch licht uitstraalt, zoodat zelfs de beschaduwde voorgrond deelt in dien warmen bronstoon en het licht met een klein effect de duinen en een kleine aanduiding der zee aan den horizon verlicht.

Vad.

Dordrechts Museum.

Volgens het 28 April l.l. uitgebracht verslag, werden verleden jaar behalve nieuwe kunst o. a. twee portretten van Aelbert Cuyp aangekocht door bemiddeling van Dr. C. Hofstede de Groot en werden de portretten van de de Witten, portretten van de Baen, door den heer Hopman gerestaureerd.

De beschrijving van het belangrijk legaat van Ary Scheffer, hetwelk thans door het overlijden van Mevr. de wed. Marjolin-Scheffer ter beschikking komt, van het Museum, valt buiten de grenzen aan dit bulletin gesteld.

Groningsch Museum.

Het Groningsch Museum is, naar de Pr. Gr. Ct. meldt, weder met een prachtig legaat begiftigd. Door mej. T. Arkma, dezer dagen te Warfum overleden, is aan het museum, vrij van successierecht, gelegateerd het grootste gedeelte der omvangrijke en bij velen bekende collectie oudheden, die zich in de behuizing van de overledene reeds sedert meer dan 150 jaren heeft bevonden. Het legaat bestaat uit onderscheidene schilderijen van oude meesters, familieportretten, antieke meubelen uit de 17^e en 18^e eeuw, oud porselein en glaswerk, antiek

zilver, waaronder afkomstig van een der vroegere Ommelander Zijlvesten enz., benevens de bibliotheek, twee kisten met handschriften en charters. Onder laatstgenoemde stukken is een deel der nalatenschap van den vermaarden, in het begin der 18^e eeuw op Rottumeroog gewoond hebbenden graaf Clancarty.

N. R. Ct.

Oude Gevonden voorwerpen te Leeuwarden..

Bij het blootleggen der fundamenten van het huis op den hoek van het Hofplein en de Kleine Hoogstraat alhier kwamen er twee houten vaten voor den dag, die, eenige meters van elkaar verwijderd, horizontaal in den bodem waren geplaatst, met de bovenranden ongeveer twee meter beneden het niveau van het Hofplein.

Met deze bevindingen in kennis gesteld, heeft het bestuur van het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde, het bedoelde terrein, waar, behalve de vaten, nog eenige rechtopstaande palen en een dikke dwarsliggende balk waren ontdekt, laten fotografeeren. Daarna zijn de vaten geheel ontgraven.

Daar de fundamenten zijn gelegen aan den voet der terp, over welker kruin de Groote Kerkstraat loopt, meende men aanvankelijk dat de vaten uit denzelfden tijd zouden dagteekenen als de putvaten, die men, op dezelfde wijze, in bijna iedere terp vindt, en wel met de bovenranden even boven of gelijk met het maaiveld.

Dit bleek echter niet het geval te zijn. Wel zat onder ieder vat nog een verlengvat, wel hebben deze vaten ongetwijfeld tot regenputten gediend, maar de aard van de voorwerpen, die in de vaten zijn gevonden, de aanwezigheid van baksteen in den omringenden grond, zelfs op groote diepte, ten slotte de goede bewerking der vaten, dit alles verhindert een gelijkstelling met de regenputten uit den terpentijd.

De duigen van de vaten zijn van boven even breed als beneden en vervaardigd uit eikenhout.

Bij den diepsten put meet het bovenvat 75 cM., het ondervat 133 cM. De aanwezigheid van een bodem in het ondervat bewijst, dat men hier heeft te doen niet met een wel, maar met een regenbak. Successievelijk kwamen er voor den dag: een stuk gepolijst lei, waarop eenige regels 16e-eeuwsch schrift zijn gekrast; een goed bewerkte, driekante dolk, met platten schijfvormigen knop, onderscheidene spinakloesjes van Keulsche aarde, een groot en een klein Jacoba-kannetje, uit de 15e of het begin van de 16e eeuw, verder eenige scherven van gelijksoortig baksel.

Bij het geheel ontbreken van ouder aardewerk stellen deze kannetjes

en scherven de vervaardiging van den put, waarin ze moeten zijn geraakt, toen hij nog dienst deed, ongeveer in de 15^e eeuw.

Het eigenaardige van de zaak is, dat men, nog zoo laat, in een stad regenputten vindt, die geheel overeenkomen met het Romeinsche type, zooals er b.v. in 1893 een is ontgraven in de groote Romeinsche nederzetting bij Vechten, in de provincie Utrecht. De bewoners van de terpen hebben deze wijze van putten maken van de Romeinen geleerd, en thans zien wij omstreeks de 15e eeuw de oude traditie nog bewaard.

Voor het overige volgt uit bovenbedoeld onderzoek geenszins dat men in de fundamenten van huizen te dezer stede geen vóórmiddel-eeuwsche voorwerpen zal aantreffen. Onder andere werd in de Koningstraat een prachtige Merovingische gordelversiering van *à jour* bewerkt brons gevonden, thans in het Friesch Museum, en de fundamenten van het Volksgebouw aan de Nieuweburen leverden een kleine bronzen munt van Keizer Tiberius (1437 n. C.), waarschijnlijk het oudste bewijs van de bewoning van Leeuwarden, vooral omdat deze munt, blijkens de uitmuntende conservatie betrekkelijk kort gecirculeerd heeft.

Leeuw. Crt.

Boekbeoordeeling en Aankondiging.

Victor van der Haeghen. Mémoire sur des documents faux relatifs aux anciens peintres, sculpteurs et graveurs flamands. Bruxelles, Hayez, 1899 8°.

De kunstgeschiedenis is behalve op de nagelaten kunstwerken grootendeels gebaseerd op gedurende deze eeuw gepubliceerd actenmateriaal. Daaraan moeten dan de vele verhalen van vroegere schrijvers getoetst worden, en waar botsing is, geeft het actenmateriaal als van zelf spreekt den doorslag.

Nu was Gent bijzonder ruim bedeed met zulke door ijverige navorschers uit het stof der archieven opgedoken bescheiden, tot op eens een consciëntieus onderzoek van den Gentschen archivaris van der Haeghen een geweldigen schok geeft aan het getimmerte, waarvan de lijnen zich aan het oog zoo fraai en zoo volkomen voordeden.

De Gentsche verzamelaar J. B. Delbecq was in het begin dezer eeuw in het bezit van een «Handboeck van het ambacht der vryen schilders van de stad Gent van 1339 tot 1713». Het werd in 1843 het eigendom van de stad Gent en trok natuurlijk de aandacht van de

historici. Eduard de Busscher gaf het daarna uit in 1859. Wel werd de authenticiteit van enkele gegevens nu en dan aangevochten, maar «im grossen Ganzen» bleef het een herhaaldelijk geciteerde hoofdbron, totdat thans de heer van der Haeghen op meer energische wijze niet alleen de onvertrouwbaarheid, maar zelfs de algehele valsheid aantoonde.

Vooreerst de statuten van 1338 en 1339, waarvan artikelsgewijze aangetoond wordt, dat de falsaris ze aan andere echte bescheiden, op andere gilden betrekking hebbende, ontleend heeft, maar zich daarbij aan grove taalfouten heeft schuldig gemaakt.

Erger is echter dat de lijsten van sedert 1339 in het gild ingeschreven op louter compilatie bleken te berusten. Interessant is het na te gaan, hoe de falsaris aan de talrijke namen gekomen is, waar geheel fantaseeren gevaarlijk was. Het door hem gevolgde procédé was zeer verraderlijk voor latere navorschers, want aan eenige werkelijk juiste namen ontleende hij telkens die van een aantal familieleden. Werken als van Vaernewyck, van Mander en Sanderus werden natuurlijk ijverig doorzocht, maar aan de omstandigheid, dat in een uitgave van Sanderus, *Flandria Illustrata* van 1735 de drukfout Gerardus van Mele in plaats van Gerardus van Mere staat, heeft in de registers Gheeraerd van Mele zijn ontstaan te danken.

De talrijke publicaties uit de Gentsche archieven door Diericx, verschenen in de jaren 1814 en volgende, deden natuurlijk de grootste hoeveelheid namen aan de hand, en door een ruim toegepast stelsel van vermenigvuldiging werden aan deze bronnen talloze namen ontleend. Waar b.v. vier van de Riviere's bekend waren, werden er negentien gecreëerd enz. Vermakelijk is het, hierbij op te merken, hoe noodlottig wel eens een verkeerde lezing van Diericx geweest is, zooals bij Joos Vorre, door Diericx verkeerd gelezen voor Joos Kerre: negen verschillende Vorre's hebben er het aanzijn aan te danken gehad.

Die ijverige archiefnaspeuringen van Diericx schenen den falsaris tevens de verzekering te geven, dat hem geen namen ontsnapt waren. Nu is echter de heer van der Haegen een nog ijveriger archiefnaspeurder dan Diericx geweest is, en hij heeft uit ontwijfelbaar echte bescheiden, als schepenregisters en dergelijke, lijsten samengesteld van ieder, die zich te Gent met enig kunsthandwerk bezig heeft gehouden. Zodoende kwam hij voor de 14de eeuw tot een zestigtal namen, tegen 125 in hetzelfde tijdperk bij den falsaris, en dat terwijl namen die door Diericx toevallig overgeslagen waren, door den falsaris ook niet genoemd worden.

Met opoffering van ontzaglijk veel moeite en tijd is het den heer van der Haeghen gelukt een geregelde lijst samen te stellen van in het schildersambacht te Gent toegelatenen van 1400 tot 1537.

Verder bevat het handschrift nog eenige geschiedkundige bijzonderheden omtrent een deputatie die in 1540, met den deken der schilders aan 't hoofd, door Karel V zou zijn ontvangen, omtrent de

verbeurtverklaring van de bezittingen der schilders in hetzelfde jaar en nog omtrent andere gebeurtenissen tot 1574 toe, die alle door de kritiek van den heer van der Haeghen als weggeblazen worden.

Een tweede schier nog belangrijker handschrift in het bezit van Delbecq was een afschrift van een fragment en uittreksels uit het vermaarde handschrift van Lucas de Heere, den meester van van Mander, die «in rijm dese stoffe van het leven der vermaerde schilders by der handt en aengevangen hadde.» Reeds van Mander heeft vruchteloze pogingen gedaan, dit handschrift op te sporen. Sedert is er niet over gesproken, totdat Delbecq de goegemeente in den waan bracht, dat we althans gedeeltelijk op de hoogte van den inhoud konden zijn, want hij kwam voor den dag met een afschrift dat de voorrede, een lofdicht en zes coupletten van den tekst bevatte, benevens als uittreksel een lange lijst van namen met achtergevoegde jaartallen.

Dat deze bescheiden valsch waren¹⁾, lag meer voor de hand dan de pas genoemde archivaliën, maar het is den heer van der Haeghen gelukt, den zeer recenten tijd van vervalsching te hebben aangetoond. Eén voorbeeld slechts:

Het lijstje

«Men relateert dat van dese tyden
Engelbrecht, van Hemsen, te Leyden
Dat Albert Ouwater, Volkaert, Mandyn,
Jacob van Mercken, soo seer benyd,
Alle van Eyckens discipelen syn,»

is kennelijk ontleend aan een dergelijk lijstje in Heinecken's *Idée générale d'une collection complète d'estampes*, maar niet vóórdat in 1816 Jacobus Koning eenige leesfouten uit Heinecken (die Ouwater voor Ouwater en Dadin voor Mandin gelezen had) had verbeterd.

Het handschrift zou zich bevonden hebben bij een partij boeken uit de bibliotheek van zekeren de Potter, waarvan de boekdrukker Pieter de Goesin in 1824 een catalogus gemaakt heeft. De erfgenamen van de Potter zouden het echter teruggenomen hebben, vóór de catalogus werd afgedrukt, zoodat het daarin niet te vinden is, maar de Goesin zou onderwijl het afschrift en het uittreksel gemaakt hebben.

In 1829 had Delbecq het hs. nog niet, want in een toen verschenen levensbeschrijving van Lucas de Heere wordt er geen melding van gemaakt, niettegenstaande Delbecq wel genoemd wordt. In 1831 stierf de Goesin; waarschijnlijk eerst na diens dood heeft men gedurfd zijn naam in het bedrog te betrekken.

1) Vooral de naamlijst draagt de sporen van valscheid. Er paradeert b.v. op Cornelis van Oostzaan (1380) en Engelbrecht van Leyden (1384), beiden ontleend aan de namen hunner beroemde zonen. Herman Muller is er geplaatst op 1570, zijn zoon Jan Muller op 1571.

Behalve deze beide omvangrijke bescheiden beschikte Delbecq nog over een aantal aantekeningen van verschillenden aard, die ook al heel wat verwarring gesticht hebben, tot in de werken van Crowe en Cavalcaselle en van den abt Dehaisnes toe.

Nu dit bedrog volledig aan de kaak gesteld is, is het van weinig belang meer, te weten, of Delbecq zelf de vervaardiger geweest is van een en ander, of dat hij het slachtoffer is geweest van een oplichter. In het eerste geval heeft hij wel voldoening gehad van zijn bedrijf, want driekwart eeuw moest er over verlopen, eer de vermoedens tegen hem gerezen tot een enquête aanleiding gaven, en de scherpzinnigheid van een van der Haeghen was er voor noodig, hem geheel te ontmaskeren.

Ten slotte zij er nog op gewezen, dat het werkje van het begin tot het einde met een overtuigende klaarheid is geschreven, en voorzien is van uitstekende registers. Het afzonderlijke register van de namen die weer uit de lijsten van kunstenaars geschrapt moeten worden, beslaat 20 bladzijden!

Amsterdam.

E. W. MOES.

«Das Leben Jesu Christi von Jan Joest geschildert auf den Flügeln des Hochaltars zu Kalkar. Herausgegeben und beschrieben von Stephan Beissel (M.-Gladbach, B. Kühlen's Kunstantalt)» is de titel van een uitgave, die zeer de aandacht verdient, niet om den tekst, die niets nieuws brengt behalve de nauwkeurige beschrijving van het veelgeprezen altaarwerk, maar om de uitnemende lichtdrukken, die een hoogst welkome bijdrage voor de kunstgeschiedenis zijn.

Jan Joest neemt een zeer bijzondere plaats in, tusschen de Nederlandsche, speciaal Haarlemsche, en de Duitsche, Neder-Rijnsche kunstenaars. Uit Haarlem afkomstig en daar weer begraven, schiep hij tusschen 1505 en 1508 te Kalkar zijn voornaamste werk, dat een brug vormt tusschen de realistische Hollandsche en de meer mystieke Duitsche kunst.

N. R. C.

Pas verschenen is een vierde druk van den catalogus, van het Bisschoppelijk Museum te Haarlem, van de hand van den heer J. J. Graaf. In ons volgend nummer hopen wij op dezen verdienstelijken arbeid terug te komen.

Verslagen van Vereenigingen.

Vereeniging Fléhité te Amersfoort.

Verslag over het jaar 1899.

Het jaar 1899 was voor de vereeniging Fléhité te Amersfoort van vrij groot belang, want op 1 Mei werd het verbouwde museum weder geopend.

Een beknopte beschrijving van het gebouw, zooals het thans ingericht is, is in het verslag opgenomen, en deelen wij eenigzins verkort mede.

Het gebouw aan den Singelkant binnentredende, komt men in eene kleine vestibule, die links toegang geeft tot een groot vertrek, waarin langs de wanden de kaarten met een gedeelte der origineele koperen platen zijn tentoongesteld, die betrekking hebben op de Gouwe, terwijl in de vitrines en kast de voorwerpen afkomstig van de oudste bewoners, urnen etc. zijn geborgen; eveneens bevindt zich daar alles, wat op den bodem van de Gouwe betrekking heeft. Door eene grootere overkluisde vestibule, waarin langs de wanden de verschillende gevelsteen op eene verhoogde lijst zijn aangebracht, komt men rechts in een eveneens overkluisd vertrek, waar de grafzerken, fragmenten van gebouwen, schoorsteenstenen etc. zijn opgesteld; links in de 17^e eeuwse verwulfd keuken waarvan de wanden met een groot aantal tegels zijn bekleed.

De drie laatstgenoemde vertrekken zijn nog van het oude gebouw in wezen gebleven.

Na de trap in de vestibule te zijn opgegaan bevindt men zich in een langwerpige portaal, waar eenige schilderijen van oude meesters zich bevinden. Dit portaal voert naar drie vertrekken. De eerste der drie rijk betimmerde deuren binnengaande, komt men in de Bestuurskamer met haar statige 17^e eeuwse schouw met tegelbekleding. Verschillende regenteborden in kunstig gesneden lijsten bevinden zich langs de wanden, waar tevens een op perkament geteekende geslachtsboom van Keizer Karel V, omstreeks 1534 vervaardigd, de aandacht vraagt. Een koperen kaarsenkroon met 12 blakers, geeft aan het geheel iets gezelligs.

Het tweede vertrek bevat de verzameling prenten, gedenkpenningen etc., betrekking hebbende op den Lands-Advokaat Johan van Oldenbarneveldt, benevens de bibliotheek.

Het derde vertrek, de groote zaal, bevat te veel om alles in dit

kort bestek te kunnen beschrijven. In verschillende vitrines zijn daar te bezichtigen portretten van Amersfoortsche personen, zegels, zegelstempels, charters, munten en penningen, schilderijen, geschilderd door Amersfoorters, waaronder «Het Oordeel» door Jacob van Campen, en verder voorwerpen op godsdienst, krijgswezen en onderwijs betrekking hebbende.

De trap achter in het portaal opgegaan zijnde bevindt men zich op de 2^e verdieping, die ongeveer op gelijke wijze als de eerste is ingedeeld. In het eerste vertrek bevindt zich de topografische Atlas van Stad en Gouwe, gedeeltelijk in acht toonkasten geborgen, terwijl de schilderijen daarop betrekking hebbende langs de wanden zijn tentoongesteld. Op het portaal bevindt zich de voortzetting van den Atlas, bestaande uit drie groote doeken, een paar poorten van Amersfoort etc. voorstellende. Tevens bevindt zich daar een eikenhouten kast.

In het tweede vertrek zijn kleederdrachten, nuttige en fraaie handwerken, waaronder eene kleine verzameling oude kant zeer de aandacht waard, in verschillend kasten en vitrines tentoongesteld.

Het derde vertrek bevat een aantal voorwerpen, betrekking hebbende op kunst en nijverheid, gildewezen en tabaksteelt. Eene schouw, einde 15^e eeuw, waarvan het fries, afkomstig uit een huis in de L. V. straat te Amersfoort, o. a. voorstelt «Het Laatste Oordeel», mag hier niet onvermeld blijven.

Links van dit vertrek bevindt zich een zaaltje, dat door zijne fraaie verlichting eene zeer goede gelegenheid aanbiedt ter expositie van prenten.

Van de uitvoerig bewerkte lijst van aanwinsten wijzen wij op een Gothische gegoten geelkoperen godslamp van omstreeks 1453 en op een bloemstuk van William Gouw Ferguson van 1659.¹⁾

Als gewoonlijk bevat het verslag een aantal bijlagen bij wijze van mengelwerk, waarvan een door den heer W. Croockewit W.Az. opgemaakte lijst van in het afgelopen jaar afgebroken huizen opmerking verdient.

1) Dit is diens vroegst bekende werk; een stuk met wild van 1660 is in de collectie Moltke te Kopenhagen, en een stuk met doode vogels van 1662 in het Rijksmuseum te Amsterdam. Het meestal opgegeven geboortjaar 1610 is verkeerd. Niet alleen komen er nog in 1695 geschilderde stukken van hem voor, b.v. in het Museum te Emden, maar bij zijn huwelijk in 1681 verklaarde hij 48 jaar oud te zijn.

Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde te Leeuwarden.

Verslag 1898—1899.

Aan dit verslag ontleenen wij, dat er middelen beraamd zullen worden tot conservatie van de lijken in den grafkelder te Wieuwerd, waar de toestand onvoldoende is. Vergeefsche pogingen werden gedaan om een poortje van de onlangs gesloopte Westerkerk te Harlingen te koopen.

Onder de aanwinsten van het Museum bekleeden die ouder dan de tiende eeuw wederom de voornaamste plaats. Bijzonder de aandacht wordt gevestigd op een beenen haarnaald als type van een specifiek Friesch product, op de fraaie Carolingische mantelspeld, die in dit Bulletin (p. 72) reeds besproken is, en op een Romeinsch bronzen vaasje, afgebeeld in Pleyte's Nederlandsche Oudheden, Friesland, pl. XXVI, N°. 7.

De bijzondere zorg waarmede de lijsten van aanwinsten bewerkt zijn, zij andere conservatoren tot navolging aanbevolen.

Een goed geslaagde afbeelding in kleuren van het zwaardje van Arum met runenschrift, in 1895 gevonden, is vergezeld van een uitvoerige toelichting van den conservator Mr. P. C. J. A. Boeles.

Jaarverslag van de vereeniging „Die Haghe” 1898—1899.

De toestand der vereeniging is zeer gunstig. Het ledental neemt steeds toe en bestond op 1 Januari 1900 uit 226 werkende leden, 266 buitengewone en 14 corresponderende leden. Het bestuur onderging eene wijziging door het uittreden van den voorzitter den heer Servaas van Royen in wiens plaats benoemd werd de gep. kolonel F. de Bas.

Verschillende lezingen en kleine tentoonstellingen hielden de belangstelling gaande.

Den 29sten December 1898 werd een gedenksteen met de buste van Simon Stevin onthuld, geplaatst in een huis, Raamstraat 47, bij welke gelegenheid de heer Th. Morren in korte trekken een levensschets gaf van den beroemden wiskundige en leermeester van Prins Maurits.

Na afloop van het vredescongres werd aan de leden gelegenheid verschaft de Oranjezaal «in congres-toilet» te bezichtigen, en later maakten velen van de uitnoodiging gebruik tot bezichtiging van de kunstardewerfabriek Rozenburg. Ook de tocht naar Haer-Zuylen, ter gelegenheid van de vergadering van den Ned. Oudheidk. Bond wordt herdacht, waaraan «Die Haghe» met 64 leden deelnam. Moge deze vereeniging nog dikwijls zulke blijken van belangstelling in den Bond geven.

De bibliotheek ontving 39 nieuwe aanwinsten.

Aan het slot vindt men een verslag van de commissie tot onderzoek der Assendelftsche tombe, van welk onderzoek nog slechts het begin valt te vermelden, en een «Kronijk» van 30 Juli 1898 tot eind 1899.

Stedelijk Museum te Alkmaar.

Verslag over het jaar 1899.

Voorwerpen van allerlei aard werden door schenking of aankoop verworven. Een vergissing is het stellig, dat in het verslag een vierzijdig geslepen been met drie-regelig inschrift: DIE TIT IS CORT enz. tot de *negende* eeuw gebracht wordt.

Van het supplement op den catalogus der prenten en kaarten wordt een vermeerderde herdruk aangekondigd.

Museum te Groningen.

Verslag over 1899.

De noodkreet om uitbreiding van het gebouw vinden wij wederom herhaald, iets wat wel te begrijpen is bij het doorzien van de lijsten van aanwinsten. Daar het Museum in het bezit is van geheele kamers uit de 17^e en 18^e eeuw, en slechts op ruimte wacht, om ze in elkaar te zetten, kunnen wij die verzuchting best begrijpen en helpen van ganscher harte hopen, dat de geprojecteerde vleugel niet lang op zich zal laten wachten. Een derde gedeelte van het hiertoe benoodigde kapitaal van f 15000.— is reeds bijeen, en het bestuur meent er op te mogen rekenen, het ontbrekende in 1900 te zullen ontvangen.

Onder de aanwinsten bekleedt wel de voornaamste plaats de omvangrijke verzameling oud porcelein, gelegateerd door Jhr. Mr. R. M. A. de Marees van Swinderen van Allersma, en indertijd bijeengebracht door Jhr. Mr. Mello Backer. Uit de verzameling van wijlen den heer L. U. Rengers van Naerssen schonken diens erfgenamen tal van prenten en teekeningen van Ommelander kasteelen uit de 17e en 18e eeuw. Een de erven van wijlen Mr. E. J. M. I. Canter Cremers te Heerenveen stelden ter beschikking niet minder dan 50 à 60 oude geschilderde portretten, waaruit een dertiental benevens een groot familietafel, personen voorstellende die op eenigerlei wijze met Groningen in verband stonden, aanvaard werden. Deze schenking is reeds op p. 124 en 125 van dit Bulletin nader besproken.

Oude Monumenten.

Kapel Marienberg en Boddelpoort te Nijmegen.

Met genoegen mogen wij vermelden, dat het behoud van beide bouwwerken thans zoo goed als verzekerd is te achten, dank zij het krachtig initiatief hierin door den minister van Binnenlandsche Zaken genomen. Door de welwillendheid van het gemeentebestuur ontvingen wij een afdruk van de missive van Z. Exc. van 16 Februari l.l. luidende:

«Uw bericht omtrent de voorgenomen slooping van de Mariakerk en van de Boddelpoort, is door mij in handen gesteld van den Architect der Rijks-Museumgebouwen te Amsterdam.

Blijkens diens hierbij in afschrift gaand rapport wordt het geacht in het belang te zijn, zoowel van onze oude architectuur in het algemeen, als van Nijmegen in het bijzonder, om beide gebouwen te behouden.

Het komt mij voor, dat dit rapport de bijzondere aandacht van den gemeenteraad verdient, en dat het zeer wenschelijk is, de zaak in nadere overweging te nemen.

Voor al voor een stad als Nijmegen, welke tot de oudste, en wegens hare monumenten merkwaardigste steden van ons land behoort schijnt het raadzaam, zooveel eenigszins mogelijk, de oude gedenkteekenen te behouden, welke getuigenis afleggen van hare aloude geschiedenis. Ten aanzien van de Mariakerk komt daarbij, dat, naar het schijnt, aan dit gebouw eene nuttige bestemming te geven is, terwijl, naar men zich vleien mag, de verbetering van de verlichting der aangrenzende school en van de speelplaats te verkrijgen zullen zijn, zonder over te gaan tot de vernietiging van het kerkgebouw.

Gaarne verneem ik te zijner tijd, wat aangaande een en ander wordt verricht.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

H. GOEMAN BORGESIOUS.«

Het hierbij aangehaalde rapport van 9 Februar l.l. luidde:

«Naar aanleiding van de bij nevensvermeld kantschrijven ontvangen uitnodiging, om Uwe Excellentie te dienen met bericht en raad, aangaande de daarbij gevoegde stukken — die hierbij teruggaan — heb ik mij op den 3en dezer naar Nijmegen begeven tot het instellen van een onderzoek in loco en kan ik dientengevolge het volgende rapporteeren:

Het klooster Marienberg van de Reguliere Kanonikessen van den H. Augustinus, onder het kapittel van Windesheim, was het oudste en aanzienlijkste onder de vrouwenkloosters te Nijmegen.

De stichting van het klooster dagteekent van omtrent het begin der XIIIe eeuw; het stond aanvankelijk buiten de stad, doch door de uitlegging van den walmuur, in 1467, werd het binnen de veste getrokken.

Door dit klooster werd dat van Diest in Brabant gesticht. Het convent werd na de inneming der stad in 1592 opgeheven en de goederen geconfiskeerd en ten slotte aan derden verkocht.

De kerk keerde in 1748 aan de stad terug, die er een stadsmuziekzaal in maakte. Later heeft de kerk gediend tot militair kleedermagazijn.

De kapel van het klooster Marienberg bestaat uit een langwerpig gebouw, gelegen op het hoogste gedeelte der stad. Zij heeft eene lengte van ruim 30 M. op een breedte van nagenoeg 9 M. en bestaat uit zes travées of boogvakken, in de lengte afgesloten door een vijfhoekig koor. Het geheele gebouw, dat met kruisgewelven overdekt is, heeft eene hoogte, onder de gewelfkappen, van nagenoeg 15 M. Het werkelijk gedeelte der kapel is, ter lengte van 4 boogstellingen en ter geheele breedte, door eene benedenverdieping (emporen) in 3 beuken verdeeld door 2 rijen ronde kolommen in bergsteen, welke de kruisgewelven, die 4 M. hoog zijn, dragen.

Dit gedeelte, dat met de vloeren van het vroegere klooster overeenstende, diende tot choor van de kloostervrouwen. Een gemetselde trap, gesloten in een vierkanten traptoren, gaf uit de kapel toegang tot de verdieping of galerij-choor der zusters en leidde verder tot boven de gewelven onder de kap der kapel.

Zware beren dienen tot steun der gewelven; tusschen de beren geven breede hooge vensters, die met een puntboog gesloten zijn, overvloedig licht in de kapel. Deze vensters zijn thans gedeeltelijk dichtgemetseld, terwijl de steenen stijlen, met rijke bekroningen der drielichtvensters, nog gedeeltelijk aanwezig zijn. Aan de zuidzijde was vroeger het kloostergebouw en bleven de wanden dus ook voor zoover gesloten (zonder vensters).

Het geheel is in baksteen gebouwd met spaarzaam gebruik van berg- of natuursteen, welke dan ook alleen is toegepast voor de stijlen der ramen, eenige waterlijsten, kraagsteenen, de gewelfgraden of ribben enz.

Het geheele metselwerk is uitmuntend behouden gebleven, ondanks het misbruik dat van dit fraaie gebouw gedurende eeuwen gemaakt is, door het voor bergplaats, magazijn en dergelijke doeleinden te bestemmen.

Het gebouw vertoont, enkel aan den voorgevel, een scheur, die

echter aan de soliditeit en het behoud van het gebouw weinig nadeel doet, omdat het duidelijk een gevolg is van eene zetting in het muurwerk, kort na of tijdens de opmetseling.

Als kerkgebouw is deze kapel zeer belangrijk, daar zij het eenige voorbeeld is van deze grootte en volmaaktheid met een bovenkoor. Een enkel voorbeeld maar op veel kleinere schaal, vertoont de Waalsche kerk te Haarlem. Voor de geschiedenis van Nijmegen in 't bijzonder en voor de bouwkunst in 't algemeen mag dit monument niet vernietigd worden, zonder zeer afdoende en dringende redenen, die echter in het onderhevige geval niet bestaan.

Aanleiding tot het besluit om dit gebouw af te breken, schijnt men gevonden te hebben in het verlangen om eene straat te maken voor de bestaande school voor lager onderwijs en tevens om aan deze schoollokalen meer licht te bezorgen, hetgeen echter te verkrijgen is ook met behoud der kapel, hetzij door eene wijziging te maken in de richting der nieuwe straat, hetzij door eene square te maken om school en kapel.

Een gebouw, in zulken goeden staat, heeft voor een stad als Nijmegen ook groote waarde om er de een of andere gemeentelijke inrichting te maken.

Ik hoorde spreken van de behoefte aan een centraal-bureau voor den telephoondienst. Zoowel het gebouw zelf, door zijn hechtheid, uitgebreidheid en doelmatige ligging, schijnt mij ten zeerste aanbevelenswaardig te zijn voor eene dergelijke bestemming.

In elk geval is het in het belang van de bouwkunst in 't algemeen en voor Nijmegen in 't bijzonder, dat men zulk een gebouw behoude. Men zoude er inderdaad later groote spijt van hebben een dergelijke belangrijke stichting gesloopt te hebben.

Ook bezocht ik dien dag de Boddelpoort, vroeger genaamd Machermans, Machmans of Marindepoort aan de Waalkade. Het is een kleine middeleeuwsche stadspoort, gedeeltelijk in den opgehoogden grond begraven, waarvan enkel het bovengedeelte van den rondboog nog zichtbaar is met den daarboven opgetrokken bovenbouw, versierd met een boogfries in baksteen. De rondboog der poort vertoont zware profileeringen in hardsteen en wijst op eene vroegtijdige periode.

Ik heb den heer Burgemeester aangeraden dit gebouw niet te sloopen, maar den grond te laten afgraven en dit zoo interessant overblijfsel van het oude Nijmegen te sparen.

Wanneer de muren der leelijke fabriek zullen zijn weggebroken zal het karakteristieke poortje, na een weinig geconsolideerd te zijn en door eenige planten en boomen omgeven, een schilderachtig aanzien geven aan deze plek. Te meer is dit wenschelijk te Nijmegen, waar zoo weinig bewaard is gebleven van hetgeen aan de oude vesting herinnert, terwijl men nog mag zeggen, dat in ons land, over 't algemeen geno-

men, uiterst weinig poortgebouwen uit den vroegeren tijd bewaard gebleven zijn. Ik geloof, dat enkel de Helpoort en de Waterpoort te Maastricht genoemd kunnen worden. Wanneer men na de ontgraving om dit gebouw het geheel zal kunnen zien en beoordeelen, stel ik mij gaarne ter beschikking om de middelen te beramen en de wijze, hoe van deze bouwkundige overblijfselen van vroegeren tijd een goed geheel zal zijn te verkrijgen.

De Architect der Rijks-Museumgebouwen,

get. CUYPERS.«

Nadat de beslissing eerst was aangehouden, werd omtrent de kapel op voorstel van den heer van Ryckevorsel besloten: 1° de slooping niet uit te voeren, doch te wachten tot de raad nader beslist zal hebben; 2° het dagelijksch bestuur uit te noodigen een onderzoek in te stellen naar de kosten van het behoud van het gebouw; 3° den minister van binnenlandsche zaken te vragen, op welken steun de gemeente kan rekenen bij het behoud van het kerkgebouw en de financieele gevolgen.

Alleen de wethouder Graadt van Roggen stemde tegen. Uit zijne uitvoerige bestrijding van het rapport van Dr. Cuypers releveeren wij alleen, dat hij er op wees hoe in Nijmegen steeds veel gedaan is voor restauratie en conservatie van monumenten met historische waarde. Zoo werden kerkboog, waag, raadhuis en belvédère geheel hersteld voor gemeente-rekening, zonder subsidie van rijk of provincie. Zijn verzet grondde zich hoofdzakelijk en op de te vreezen groote kosten van restauratie en op de zijns inziens geringe historische waarde van het gebouw.

Wat de Boddelpoort betreft, werd aangenomen het voorstel-van Nispen, om de overblijfselen voorloopig te sparen, ten einde een onderzoek in te stellen naar de waarde daarvan.

Omtrent de kapel vindt men in de *N. R. C.* nog het volgende uit het rapport van den gemeente-archivaris van Nijmegen, den Heer H. D. J. van Schevichaven:

«Zooals Dr. Cuypers opmerkt, is deze kerkbouw hoogst zeldzaam, in Nederland nagenoeg unique; de Waalsche kerk te Haarlem geeft er een voorbeeld van, doch op veel kleiner schaal. Naar ik verneem, moet er een derde te vinden zijn in een nonnenklooster te Oosterhout, in N.-Brabant. Ook in het buitenland is deze constructie zeldzaam. In Duitsche landen, waar zij hoofdzakelijk wordt aangetroffen, is de kapel van Schwartz-Rheindorf bij Bonn een der meest typische gebouwen van dezen aard. Dit sierlijke kerkje werd gewijd in 1151. Wanneer men op de bovenverdieping staat, krijgt men den indruk alsof men in een ruime crypt zag; de opening, die van boven uitzicht geeft op het hoogaltaar, is achtkantig en ligt midden onder den koepel. Waarom men

deze methode aanwendde in Schwartz-Rheindorf, dat geen nonnenklooster was, is onbekend, misschien alleen om plaats te winnen.

Bij burchtkapellen komt zij meer voor en werd daar aangebracht om de gemeente te scheiden: de hooge heeren zaten beneden, het volk boven, of wel omgekeerd. Te Neurenberg bevat de burchtkapel twee verdiepingen, doch beide hebben hun eigen altaar. Er bestaat geen opening die uitzicht geeft in de benedenkerk, misschien echter is deze later dichtgemetseld. De burchtkapel te Eger in Bohemen vertoont deze bijzonderheid, dat het oudste gedeelte Romaansch, doch de bovenkerk in spitsbogenstijl gebouwd is en dus van later tijdperk dagteekent.

Verder zijn er nog twee kerken van dit type, n.l. te Landsberg bij Halle op den Neuenburg, een burcht der Thuringische landgraven, bij Freiburg aan de Unstrutt. Dit laatste gebouwtje, niet meer dan een twintigtal voeten lang, is een waar juweeltje in zijn soort. De kapiteelen, de graten en sluitstenen der gewelven, de lijsten zijn alle in den rijksten en sierlijksten stijl van de 12^e of 13^e eeuw bewerkt. Ongetwijfeld zijn er in Duitschland nog andere kerken van dit soort te vinden, doch zij zijn zeldzaam, en waar zij voorkomen, trekken zij terecht de aandacht van vakmannen en van alle liefhebbers der oude bouwkunde.◀

Wadenoyen.

In de kerk te Wadenoyen, waarvan het romaansch schip en de toren den hoogen ouderdom bewijzen, is in het gothisch koor eene muurschildering ontdekt, die volgens de inlichtingen ons door ons corresponderend lid, den Heer J. A. Heuff Azn, verstrekt, belangrijk te achten is. Reeds is een vrouwentiguur bloot gelegd, waarschijnlijk een der vroegere vrouwen van de heerlijkheid, met vier geslachtswapens naast zich. Hiernaast ziet men minder duidelijk een kind, waarnaast waarschijnlijk het portret van een der heeren van Wadenoyen nog onder den kalklaag verborgen schuilt. Op verzoek van een belangstellende is het blootleggen van de verdere beschildering, die geheel buiten deskundig toezicht geschiedde, voorloopig gestaakt. Ook in het naburig Zoelen zijn in de kerk verleden jaar gedeelten van muurschilderingen ontbloot.

's Hertogenbosch.

Bij het graven voor de grondslagen van een paar huizen, welke men op het noordelijk voorplein der kerk van de Hervormde gemeente

in Den Bosch wil bouwen, zijn oude muurwerken te voorschijn gekomen, die blijkbaar van geheel verschillenden oorsprong zijn.

De kerk der Hervormden dagteekent van 1825, de ruimte welke zij inneemt met hare noordelijke en zuidelijke voorpleinen was voor dien tijd geheel bebouwd. Ongeveer in het midden stond de oude St. Anna-kapel van wier torentje de schoolklok werd geluid, de klok welke de kinderen aan den schooltijd herinnerde en wijders was zij bezet met huizen, wier gevels naar drie rond de kerk loopende straten gekeerd waren. Dit alles is toen gesloopt.

Bovendien had tot in 1798 niet ver van de kerk gestaan de Gevangenpoort of de Leuvensche poort, welke bij de eerste omwalling van Den Bosch die stad aan de oostzijde afsloot en vanwaar de oude stadsmuren uitgingen.

Tot deze oude gebouwen behooren de grondslagen en andere overblijfsels welke thans gevonden worden en zij zijn goed te onderscheiden.

De fundeeringen van de conterforts der St. Anna-kapel verschillen door het formaat der steenen veel van den zwaren stadsmuur, welke oorspronkelijk van de Gevangenpoort naar het zuiden liep en nog meer van die der burgerhuizen. Kelders en waterputten dezer laatste zijn te voorschijn gekomen.

Bovendien werden gevonden eenige oude steenen kruiken meestal beschadigd, benevens blaauwe en gekleurde tegels, welke geen bijzondere waarde hebben en niet ver van daar een roodaarden gebakken schotel met hoogen voet, binnen geel verglaasd, met ingegrifde versierselen, bestaande uit ranken met vogels, in het midden waarvan staat **maria**. Ik schat dezen schotel afkomstig uit de XVIe eeuw. Bij het voortzetten der ontgravingen, die pas begonnen zijn, kunnen meerdere voorwerpen worden gevonden. Den opzichters van het werk is bijzonder aanbevolen hierop te letten.

's Bosch, 20 April 1900.

L. C. HEZENMANS.

Wilsum.

Bij Kon. besluit is aan de gemeente Wilsum bij Kampen, een rijkssubsidie van f 1500 verleend voor herstelling van den kerktoeren.

N. Rt. Ct.

Korte Mededeelingen.

In een zaal van het Genootschap Arti et Amicitia te Amsterdam heeft de heer A. Th. Hartkamp onlangs wederom zijn uitgebreide Vondel-verzameling tentoongesteld. Een door den verzamelaar in het Alg. Handelsblad geplaatst feuilleton leert het doel van deze tentoonstelling kennen, n.l. er een koper voor te vinden. Daar de verzameling reeds herhaaldelijk besproken is, mag het overbodig heeten, er hier een uitvoerig verslag over te plaatsen.

Het is den heer Hartkamp gelukt, met opoffering van veel geld en van nog veel meer tijd en moeite een geheel bijeen te brengen, zooals omtrent geen ander Nederlandsch kunstenaar ooit bijeengebracht is. Niet minder dan 14 origineele handschriften, de origineele uitgaven waaronder talrijke plano's in zeldzame compleetheid, de geschriften over Vondel en diens werken ook tot in de copie der schrijvers, talrijke relieken, portretten ook van velen die met Vondel in aanraking geweest zijn, en dan de omvangrijke dossiers over de opvoeringen zijner stukken, over de verschillende Vondelfeesten, over het standbeeld, en over wat niet al. Dit alles moet voor een geschiedschrijver materiaal zijn om van te watertanden.

Jammer is het evenwel, dat de heer Hartkamp Anna Roemers' lijfspreuk «Genoech is meer als veel» niet ook tot de zijne gemaakt heeft, en het daardoor voor een veelal onredelijke kritiek zoo gemakkelijk is, de collectie met een paar geestigheden af te maken. Het is ook hierom te betreuren, omdat niemand, naar ik meen, de verzameling op dezelfde wijze zou willen voortzetten, en het voor den heer Hartkamp toch grievend moet wezen, dat een later bezitter zelfs genoodzaakt zal zijn, haar te volmaken, door er eenige uitwassen, als het geheele Vondel-park-dossier uit te verwijderen.

Maar hoe dit ook zij, de verzameling, zooals zij daar is te zien geweest, bevat een schitterend bewijs zoowel voor de enorme plaats die Vondel gedurende drie eeuwen heeft ingenomen in de harten en hoofden van duizenden, als voor de offervaardigheid en den speurzinn van onzen aartsverzamelaar A. Th. Hartkamp.

Amsterdam.

E. W. MOES.

Congrès International d'Histoire comparée.

Van 23 tot 29 Juli 1900, wordt te Parijs het Congrès International d'Histoire comparée gehouden.

Van de verschillende sectiën is de 7de, Histoire des arts du dessin, van belang voor de leden van den Oudheidkundigen Bond.

De onderwerpen welke besproken zullen worden worden de volgende studiën:

1e Les antiques (statues, bronzes, terre-cuites et vases peints) dans les musées et les collections privées de province;

2e Les artistes étrangers dans les provinces françaises. Oeuvres et documents;

3e l'Art français à l'étranger (Allemagne, Angleterre, Espagne, Hongrie, Pays-Bas, Orient etc.)

Architecture, sculpture et miniature du XIIe au XIVe siècle;

Arts industriels pendant la même période (ivoires, émaux, broderies, etc.);

Peinture, sculpture, miniature, tapisseries et émaux peints au XVe et XVIe siècles.

Peinture, sculpture, arts du costume et du mobilier aux XVIIe et XVIIIe siècles.

4e L'iconographie byzantine dans l'art français du moyen âge.

Voor verdere inlichtingen en deelname verwoege men zich tot de secretarissen: M. E. Bertaux, (Ecole normale supérieure, 45, rue d'Ulm, Paris), J. Guiffrey en M. Nicolle (Palais du Louvre, Paris).

In de Maasgouw, *Orgaan voor Limburgsche geschiedenis, taal- en letterkunde*, No. 3, publiceert de heer A. J. Flament een lijst van het zilverwerk van de Oude schutterij te Valkenberg. Jammer dat waar niet een jaartal op het beschreven voorwerp staat, zelfs niet bij benadering de tijd van vervaardiging is aangegeven.

In hetzelfde nummer is door den heer Flament een opwekking aan particulieren en corporaties in Limburg geplaatst om deel te nemen aan de tentoonstelling der oude gilden en vereenigingen, die 20 Mei a. s. te Luik geopend zal worden.

Het in 1898 te Amsterdam gehouden kunsthistorisch congres heeft besloten dat het volgende, zesde, congres in dit jaar te Lübeck zal plaats vinden. Thans is het tijdstip der bijeenkomst vastgesteld op de

dagen van 16—20 September. Aanmeldingen voor het lidmaatschap en voor te houden voordrachten kunnen geschieden bij den secretaris van het bestuur Dr. Joseph Neuwirth, Universiteits-professor te Weenen.

Het 2^e en 3^e gedeelte der verzameling Van den Bogaerde (kasteel van Heeswijk), bevattende de schilderijen, meubelen, ceramiek, beelden enz. zal 19—22 Juni a. s. door de firma Fred. Muller verkocht worden in het Casino te 's Hertogenbosch. De kijkdagen zijn 15—18 Juni. Den rijk geïllustreerden catalogus ontvingen wij bij het afdrucken van dit bulletin.

Korte mededeelingen aangaande eenige schilders:

Hendrik Meijer; Jacob de Wit; Joan Frederik Bodecker; Allard van Everdingen; Johan van Huchtenburgh; Hendrik Gerritsz Pot; Isaac Ouwater; Karel van Mander, en vragen betreffende: Boume; B. Brand en Wouterus de Nooy.

Mij nog steeds beijverende om den Catalogus van het Museum te Haarlem te verbeteren en aan te vullen, heb ik met eene kleine geldelijke opoffering, van eenige schilders, 't zij den doop, 't zij hun begraven doen opsporen in de oude kerkregisters te *Amsterdam*. Aangezien 't evenwel lang kan duren, eer Haarlem's catalogoog wordt herdrukt, meen ik nu reeds velen een dienst te kunnen bewijzen met de mededeeling van de resultaten, terwijl ik mij houd aanbevolen voor oplossing der gestelde vragen.

1. *Hendrik Meijer, 1737--1793*, werd den 12 Meij 1737 in de Noorderkerk te Amsterdam gedoopt, als zoon van Jan en Susanna Hoveling.

2. *Jacob de Wit, 1695—1754*, komt in het Doopboek van de R. K. Kerk het Vrede Duifje voor, als gedoopt den 19 December 1695, als zoon van Christiaan de Witt en Annetjen Slootmans.

3. *Joan Frederik Bodecker*, komt in meer genoemden Haarlemschen catalogoog voor als overleden te Amsterdam in 1737.

Op dat jaar is alleen te vinden een *Jan Jansz. Beudeker* in 't gasthuis overleden en 30 Januari 1737 op het St. Antoniekerkhof begraven. Zou hij één zijn met *Joan Frederik*?

4. *Allard van Everdingen, 1621—1675*. Het Grafboek der Oude

Kerk geeft 't volgende: 8 November 1675 Allard Everdingen, schilder, «komt uyt de Bantemmerstraat f 15.—»

In alle Catalogussen moet de geboortedatum, zooals hierboven opgegeven, foutief zijn, óók wat van diens broeder *Caesar Bovetius* bekend is in dit opzicht.

5. *Johan van Huchtenburgh*, 1646—1733, werd volgens het Grafboek van de Westerkerk begraven in Juli 1733 zonder nadere aanduiding van datum. Hij wordt in zijn doodacte *Jan* genoemd en woonde op dat tijdstip op de «Blomgragt.»

6. *Hendrik Gerritsz. Pot*, ± 1585—1657. Hij werd 1 Oct. 1657 begraven in de O. Z. Kapel en woonde toen «in de seespiegel opt water.»

7. *Izaak Ouwater*, 1747—1793. 't Grafboek van de Nieuwe Kerk getuigt, dat den 4 Maart 1793 in de klasse van f 15.— werd bijgezet «*Isaac Ouwater*».

8. *Karel van Mander*, 1548—1606, blijkt als *Karel Vermander* in de Grafboeken van de Oude Kerk den 13 September 1606 te zijn ingeschreven. Zijn woonplaats was «de Uytrechtsche steijger.»

Moge deze kleine bijdrage ook anderen opwekken om den burgerlijken stand van onze schilders zoo nauwkeurig mogelijk te reconstrueeren. Hoevelen zijn daartoe in de gelegenheid, door hun ambt of door de gelegenheid die hun wordt gegeven in de oude kerkregisters naar hartelust te graafduinen!

Ten slotte een paar vragen.

I. Wie weet iets aangaande een schilder... *Boume*, die o. a. in 1775 een portret schilderde van *Laurentia Clara Elisabeth van Haefsten*, gehuwd 1°. met Mr. Albert Fabritius, 2°. met Mr. Pieter Cornelis Has-selaer en 3°. met Mr. Johan Graafland. Het portret berust in het museum te Haarlem.

II. Is *B. Brand*, die o. a. het in de zaal van 't stadhuis te Haarlem aanwezige portret van den reus *Cajanus* (geb. 1702, † ald. 1749) schilderde, van elders bekend? Hoewel genoemd specimen verre van een meesterstuk is, ligt het vermoeden voor de hand, dat hij meer dan dit eene portret heeft gewrocht.

III. Wie verschaft mij datum van overlijden van *Wouterus de Nooy*, geb. te Nijkerk op de Veluwe pl. m. 1765, en volgens overlevering omstreeks in 1820 wonende in zijn geboorteplaats. Een te Nijkerk ingesteld onderzoek bracht aan 't licht, dat hij in de registers 1813—1870 niet als aldaar overleden voorkomt.

Den Haag.

M. G. WILDEMAN.

Met genoegen begroeten wij de oprichting van «Amstelodamum, Vereeniging tot bevordering van de kennis van het Heden en Verleden van Amsterdam,» welke vereeniging dit doel hoopt te bereiken door het aanleggen en bijhouden van leggers van al wat de Hoofdstad betreft, het publiceeren van geschriften en het doen houden van lezingen of voordrachten, kunstbeschouwingen en tentoonstellingen.

Het bestuur bestaat uit de H. H.: D. C. Meyer Jr. voorzitter, Mr. W. R. Veder secretaris, A. J. M. Brouwer Ancher penningmeester, R. W. P. de Vries, E. W. Moes, Dr. Joh. C. Breen, Bern. J. M. de Bont, Mr. Ph. Falkenburg en A. N. J. Fabius.

Zoodra voorloopige statuten en reglement in ons bezit zijn, hopen wij hierop nader terug te komen. Voorloopig roepen wij de jonge vereeniging een hartelijk welkom toe en een nuttigen werkring in de op historisch en kunst-gebied zoo belangrijke hoofdstad.